

Houzar, Petr

Terminologie

In: Houzar, Petr. *Předbělohorská znaková privilegia pro česká, moravská a slezská města, městečka a vsi*.
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2025, pp. 351-404

ISBN 978-80-280-0625-9; ISBN 978-80-280-0626-6 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81986>

Access Date: 03. 07. 2025

Version: 20250703

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

8 TERMINOLOGIE

V rámci terminologického zhodnocení popisů budou nejdříve představeny užité termíny pro znak (pečeť), poté bude následovat výčet užitých tinktur, figur a poloh figur. Tinkтуры, respektive tinkтуры štítů a polí, budou seřazeny dle jejich hierarchie: kovy – zlato, stříbro, a poté barvy – červená, modrá, zelená a černá. Na kožešiny nebude brán zvláštní zřetel, neboť došlo k pouze jedinému jejich užití, konkrétně hermelínu, a to na arciknížecí koruně ve znaku Hory Svatého Šebestiána (č. 75). Figury budou rozděleny na heroldské a obecné, přičemž v rámci obou kategorií budou řazeny dle abecedy. Výklad o heroldských figurách ukončí pojednání o způsobech popisování znaků, jejichž štíty byly rozděleny do více polí. Polohy figur nebudou vypsány všechny, neboť se často shodují s dnes užívanými názvy. Obecně u všech kategorií platí, že pokud nebude citace z privilegia součástí výkladu u jednotlivých hesel, neshledali jsme odlišnosti od dnes užívaných termínů. Jako příklad lze uvést figuru labuť.

8.1 Termíny užité pro znak

Ačkoli se téměř vždy jedná o udělení totožného práva, z hlediska terminologického lze zaznamenat poměrně značnou míru diferenciací. Nejen, že stylizátoři užívali odlišné termíny v různých listinách, ale i v rámci jedné listiny se setkáváme s jiným označením znaku v naraci, dispozici, ale i sankci. V níže uvedeném přehledu se vyskytují právě ty termíny, které byly v listinách umístěny bezprostředně před popisem znaku. Všeobecně si můžeme všimnout, že listiny vydané Ferdinandem I. velmi často neužívají více termínů v rámci jedné listiny, zatímco v listinách pozdějších panovníků se často vyskytují i další rozdílná pojmenování znaku v jednotlivých formulích. U listin, které

obsahují odlišné termíny v ostatních formulích, budou tyto uvedeny v závorce za názvem lokality. Z terminologického hlediska spatřujeme za základní termín erb.⁶¹⁷ V dobovém chápání se dokonce častěji lze setkat s ekvivalentním termínem pečeť, přičemž neexistují pochyby, že by nebyl udělen znak. Pouze zlomek listin uděluje skutečně pečeť nikoli ve smyslu znaku. Řada listin obsahuje i oba termíny současně, například v podobě erb a pečeť či erb nebo pečeť. Další zajímavostí je termín znamení, který se vyskytoval většinou jako slovní spojení erb a znamení. V německých listinách se často vyskytuje slovo Kleinod,⁶¹⁸ jímž chápeme právě znamení.⁶¹⁹ V listině pro Bělkovice se dokonce vyskytuje slovo klínót, jedná se ojedinělý výskyt. Nakonec budou uvedeny dvě terminologické zvláštnosti, a to udělení značky ve významu erbu a dále vynechání jakéhokoli termínu pro erb.

Erb

Samotný termín *erb* byl užit celkem devětkrát v českých listinách⁶²⁰ a osmkrát v německých, kde stylizátor listin užil termín Wappen, ev. Stadtwappen.⁶²¹ Pouze jedna listina byla vyhotovena latinsky, a to breve papeže Řehoře XIII. pro Plzeň, v němž se městu polepšuje znak pod termínem insignia.

Pečeť

Nejčastěji byl znak udělován či polepšován pod pojmem pečeť v českých listinách, a to celkem v pětasedmdesáti.⁶²² Skutečně pouze pečeť byla jistě udělena

617 Termín znak ve významu erbu pro právnickou osobu se v předbělohorském období neužíval. Jedná se o pojem novodobý.

618 Psáno více způsoby, například také Klainet, Klainot, Klainod, Cleinat apod.

619 V dnešní terminologii se znamení – figura označuje jako Wappenbild nebo Wappenfigur, zatímco klenot na přilbě jako Helmkleinod. Kromě toho se termínu Kleinod v předbělohorských listinách užívalo v případech, kdy udělený znak neobsahoval helmu s klenotem. V obecné rovině za klenot velmi často sloužily figury, a proto považujeme pro předbělohorské období za korektní překlad termínu Kleinod právě jako znamení.

620 Radonice, Miroslav, Vlastějovice, Žehušice, Horšovský Týn, Havlíčkův Brod a Chotusice.

621 Kralupy u Chomutova (Wappen vnd Schilt), Chrastava (1574), Dolní Dunajovice (Wappen vnnd Clainat; Dorf Sigl), Hrádek nad Nisou, Rudolfov, Oloví (Stadtwappen vnnd Sigel; Wappen vnnd Clainot), Vyšší Brod (1608), Budišov nad Budišovkou (Clainot; Stadt Sigill oder Wappen).

622 Bělkovice (klínót nebo štít), Jaroslavice, Stará Ves u Přerova, Sedlice, Myslibořice, Štítary (erb nebo pečeť), Žlutice (znamení a pečeť), Cehnice, Opatov, Šafov, Lhenice, Chabařovice (1542), Město Touškov, Divišov, Přovany, Sedlec, Jiříkov, Štětí, Chabařovice (1549), Bělčice, Chválkovice,

Hertvíkem Žehušickým z Nestajova městečku Stárkovu. Popis pečetního pole nezmiňuje štít ani tinktury; uvádí se zde však, kdo a za jakou úplatu zhotovil pečetidlo. Karel II. z Minsterberka dal všim Želechovice a Újezd u Uničova pouze pečeť, protože zde není formule o malbě, štít ani tinktury a nadto příjemcům říká, „*aby sobě pečeť dali udělat*“. Rovněž zápis v gruntovní knize městečka Radomyšle informuje o udělení pečeti; není zde hlášen štít ani tinktury. V listině pro Vyšší Brod z roku 1528 čteme „*Petschaft*“ (*Insigl oder Petschaft*).

Oba termíny současně

Nejčastější slovní spojení erb neboližto pečeť zahrnuje dvacet pět listin, přičemž vedle slov erb neboližto pečeť se vyskytují i erb nebo pečeť či erb a neboližto pečeť.⁶²³ Zařazeny jsou zde i Troskotovice a Chropyně, jejichž udělení znaku se dochovalo jako velmi zkrácené zápisy v královských registrech s odvoláním na předchozí zápis pro Kokory, v němž je uvedeno erb a neboližto pečeť. V privilegiu pro Nehvizdy bylo pořadí slov zaměněno na pečeť nebo erb a později ještě pečeť. V německy psaných listinách se jednalo o řidčeji užívanou formu, neboť ji zaznamenáváme pouze dvakrát. Poprvé v listině pro Horu Svaté Kateřiny Wappen oder Petschaft. Podruhé v listině pro Ostrov, kde se můžeme setkat nejen se souslovím Wappen oder Statt Jnsiegel, ale také Stadt Wappen, Jnsiegel vnd Secret a v pasáži označující pečeť s opisem Wappen vnndt Kleinott.

V listinách pro Chudenice a Poběžovice bylo užito termínu erb a pečeť, přičemž v listině pro Chudenice se vyskytuje dále i termín pečeť. Listiny pro Chrástavu z let 1570 a 1581 obsahují před popisem znaku shodně Stadtwappen vnnd Insiegel (1570 dále Insigl oder Stadtwappen; 1581 dále Wappen vnnd Clainot). Podobně i v listině pro Rumburk čteme Wappen vnnd Siegel a v listině pro Jiřetín pod Jedlovou Wappen vnnd Stadt sigel (Wappen vnnd Clainot;

Horní Kounice, Říkovice, Vémyslice, Vlachovice, Bělčice, Dolní Dobrá Voda, Doubravice nad Svítavou, Dobrovice, Černovír, Líšeň, Mikulovice, Žihle, Hroznová Lhota, Kladno, Smidary, Šumperk, Sadská, Nové Veselí, Němčice nad Hanou, Dalešice, Slavonín, Horní Dunajovice, Maršovice (pečeť neboližto erb, č. 84), Chřibská, Všeruby, Dolní Kounice, Podhradí nad Dyjí, Hustopeče, Kašperské Hory, Říčany, Heřmanův Městec (erb neb pečeť; pečeť neb erb), Jedovnice (erb neb pečeť; pečeť neb erb), Pivín, Vysoké Veselí, Bystřice nad Pernštejnem, Sobotka (erb a pečeť), Svítávka, Želechovice, Závodí, Zákupy, Vilémov, Hostouň (pečeť neboližto erb), Šumvald, Stará Říše, Újezd u Uničova, Maršovice (č. 132), Dolní Bousov, Lovosice, Bor, Doloplazy, Příbor, Kladruby, Stárkov a Radomyšl.

⁶²³ Šlapanice, Dambořice, Litenečice, Kokory, Troskotovice, Chropyně, Rychnov nad Malší, Čkyně, Pačlavice, Vlachovo Březí, Vlasatice, Olbramkostel, Budišov, Tvrdonice, Prosiměřice, Strážov, Rokycany (erb; štít a pečeť), Biskupice (pečeť neboližto erb), Lochovice (pečeť neboližto erb; pečeť), Libáň (pečeť neboližto erb), Jívová (pečeť), Strachotice, Polešovice (pečeť), Žďár nad Sázavou (pečeť) a Vojnův Městec (pečeť).

Wappen; Statt sigel). Zaměněné pořadí termínů – pečeť a erb obsahují dvě listiny – pro Opavu, kde se vyskytuje dále termín pečeť, a pro Oleksovice, kde je dále sousloví erb a pečeť.

Znamení

Shodně bylo užito termínu znamení v listinách Vratislava II. z Pernštejna pro Troubky a Držovice. Vedle toho ještě znamení na pečeti a pečeť.

V listině téhož vydavatele, kterou vydal vsi Čehovicím, je na rozdíl od Troubek a Držovic uveden erb a znamení (pečeť; erb a pečeť). Častěji pak, v deseti německých listinách, nacházíme Wappen (Stadtwappen) vnnd Clainet.⁶²⁴

V listinách pro Třebovice a Vrchlabí užil stylizátor listiny erb neboližto znamení a v případě Hartmanic erb neb znamení (pečeť neb znamení; pečeť).

Rosicím bylo uděleno znamení neboližto pečeť, Lokti, Hoře Svatého Šebestiána a Městu Albrechticím Siegel (Stadtsiegel) vnnd Clainet.⁶²⁵

Všechny tři termíny

K současnému užití termínů erb, pečeť a znamení došlo pouze v německé listině pro Liberec, tedy Stadtwappen, Siegel vnnd Clainot (Sigel vnnd Clainet; Sigel, Clainet vnnd Schilt; Stadtwappen).

Štít

Biskupice dostaly právo užívat klínót nebo štít (pečeť). Kralovicím bylo povoleno užívání štítu a erbu (erb). Městu Bílině bylo přidáno znamení k jejich prvnímu štítu nebo erbu. Zajímavý způsob popisu obsahuje listina pro Mikulovice, v níž se uvádí pečeť, zejména štít.

⁶²⁴ Jáchymov (Wappen, Clainet vnnd Schillt), Přísečnice (Schiltd; Wappen, kleinat vnnd Schiltd), Horní Slavkov (Wappen, cleyet vnnd Schillt), Krásno (wappen, Clainat vnnd schilt), Jirkov (wappen und kleinod), Adamov (Wappen), Mikulov (Wappen), Výsluní (Wappen) a Loučná pod Klínovcem (Wappen).

⁶²⁵ Loket (Insiegel; Sigl Clainet vnnd Schillt), Hora Svatého Šebestiána (Sigil und Kleinod; Sigil, Kleinod vnnd Schilt) a Město Albrechtice (Stat Sigl, Wappen vnd Clainot; Sigl, Clainot vnd Schilt; Wappens, klainat).

Značka

V listině pro Horní Blatnou můžeme, v jako jediné z našeho souboru, vidět užití termínu *zaichen*, tedy značku, již by označovali cínové produkty.⁶²⁶ Přitom však neexistují pochyby, že došlo k udělení skutečného městského znaku.

Žádný termín

Jiří Mehl ze Střelice Chrastavě v roce 1568 polepšil znak tím, že ke stávajícímu položenému stříbrnému parohu v modrém poli přidal po jedné lilii nahoře a dole. Ani při popisu stávajícího znaku, ani při popisu nového nedošlo nejen k užití žádného z výše uvedených termínů, ale dokonce nebyl užit jakýkoli jiný termín: „/.../ *Sie vor allters in einem bloen feldt ein weyß Hirschhorn uber Zwerch in einem schilt gefuhrt /.../ Damit Sie nun hinfuro vnndt Ire nachkomen Zue ewigen Zeitten uber solchem Hirsch horn ein Silber Weisse Lilge vnnd derunder auch dergleichen Lilia fuhren /.../*“.

8.2 Tinkтуры

Užívání určitých tinktur z pohledu návaznosti uděleného znaku na erb vydavatele či petitora jsme se již věnovali výše. Souhrnně lze říci, že užití konkrétní tinktury z uvedeného pohledu nelze téměř v žádném případě tvrdit s jistotou; existuje pouze vysoká míra pravděpodobnosti. Zvláštní situace pak nastává v případě udělení figury typu stavba, neboť se téměř výhradně jedná o kombinace červeného či modrého štítu a nejčastěji stříbrné, méně často zlaté stavby. V těchto případech se interpretace užitých tinktur ve vztahu k vydavateli či petitorovi dostává na velmi tenký led.

Při udělování znaků v předbělohorském období došlo k využití celé škály heraldických tinktur, respektive kovů a barev. Kožešiny došly uplatnění pouze v jednom případě. Z našeho pohledu považujeme za účelné představit způsob hlášení jednotlivých tinktur a jejich dobových ekvivalentů.⁶²⁷

626 Užívání městského znaku na výrobcích není v našich zemích ojedinělým jevem. Například již roku 1387 bylo stanoveno, aby brněnští cínaři označovali své výrobky městským znakem, značkou cechu a svou vlastní značkou, více viz HOUZAR, P.: *Brněnské symboly*, s. 48.

627 M. Fiala soudil, že užívání různých ekvivalentů mělo sloužit malíři, aby věděl, jakou barvu má použít, viz FIALA, M.: *Tři studie*, 1993, s. 19–20. V našem souboru se často se vyskytuje například pouze zlato, bez obvyklejšího zlatá neb žlutá barva. Popisy často obsahují nadbytečná slova, která dnešního čtenáře mohou mást, nicméně v dobovém kontextu jich bylo užíváno právě z důvodu hladšího navazování vět. Zda se jedná o určení barvy, již má malíř použít, nebo se spíše jedná o otázku celkového přístupu stylizátora k textu, patrně již ne zjistíme.

Zlato – zlatá, žlutá, žlutá neb zlatá, zlatá neb žlutá, pozlacená;⁶²⁸ gelbe, gelb oder gold, gelbe oder goldfarbe. Němčina na rozdíl od češtiny užívala pouze pořadí gelb oder gold, v žádném popise nenalezneme tyto dva výrazy v opačném sledu.

Stříbro – bílý, bílá nebo železná,⁶²⁹ bílá neb stříbrná,⁶³⁰ bílá nebo stříbrná, stříbrná neb bílá, stříbrná neboližto bílá, plavá neboližto stříbrná,⁶³¹ šerá,⁶³² sívá,⁶³³ našerá pobělavá,⁶³⁴ bělomná,⁶³⁵ zedná;⁶³⁶ weiss, weiss oder silberfarb, Silber Weiss,⁶³⁷ weiß oder Silber,⁶³⁸ grau.⁶³⁹

Červená – červená, červená neb rubínová, cihlová;⁶⁴⁰ Rot, Rot oder Rubin,⁶⁴¹ Rot oder Rubinfarb, roth und rubinfarb,⁶⁴² Rott oder Zinober.⁶⁴³

Modrá – modrá,⁶⁴⁴ blankytná, lazourová,⁶⁴⁵ modrá neb blankytná,⁶⁴⁶ modrá neb lazourová,⁶⁴⁷ eventuálně modrá neb lazurová;⁶⁴⁸ Blau, Blaw, Plau, Plaw, Plauen Farb, Blau/Blaw/Plab/Plau/Plaw oder Lasurfarb. Modrou barvou se v malbě vyjadřovala tzv. barva železná, kterou autoři popisů užívali u kovových předmětů. V německy psaných listinách se užívalo eisenfarb.

628 Poběžovice.
629 Vysoké Veselí.
630 Sousloví bílá neb stříbrná se vyskytuje zejména tam, kde formulace popisu figury zní „*bílé neb stříbrné barvy*“. Užil-li autor popisu například bílá věž, pouhé sousloví „*bílá neb stříbrná*“ bez slova „*barva*“ v takovém případě nenalezneme.
631 Příbor, v popisu užito ještě plavá aneb stříbrná.
632 Vlachovo Březí, Kladruby.
633 Zákupy.
634 Chudenice.
635 Poběžovice.
636 Podhradí nad Dyjí.
637 Chrastava (č. 83).
638 Výsluní, Loučná pod Klínovcem.
639 Hora Svaté Kateřiny.
640 Viz níže poznámky č. 652–655.
641 Horní Slavkov, Loučná pod Klínovcem.
642 Adamov.
643 Budišov nad Budišovkou.
644 Pouze ve spojení modrý štít či modrý pruh, krov apod.
645 Město Touškov.
646 Kralovice.
647 V popisu znaku Lhenic a Vlachovic čteme „*štít modrej neboližto lazourové barvy*“; v popisu znaku Hostouně se uvádí obdobně „*štít modrý neb lazourové barvy*“.
648 Vémyslice, Kašperské Hory, Jedovnice, Vysoké Veselí, Jívová a Bor.

Zelená – zelená; gruene, ev. grüne.

Černá – černá; schwarz.

Hermelín – pouze ve znaku Hory Svatého Šebestiána při popisu hodnostní koruny: */.../ ein rother Erzherzoghut der Unterstulp desselben mit Hermelin Hutter /.../*.

Kromě klasických heraldických tinktur bylo možné setkat se i s tinkturami nikoli ryze heraldickými či zcela neobvyklými. Poměrně často stylizátoři užívali takzvanou *barvu přirozenou*. Poprvé jí bylo užito k popisu barvy kapra ve znaku Třebovic, podruhé při hlášení barvy lva ve znaku Chabařovic udělenému v roce 1549. Následuje rys ve znaku Kladna, zubří hlava a pšeničné klasy ve znaku Němčic nad Hanou, radlice ve znaku Troubek,⁶⁴⁹ medvěd ve znaku Všerub, krahujec ve znaku Dolních Kounic, kameny držené sv. Štěpánem ve znaku Svitávky, orel ve znaku Strachotice a medvěd ve znaku Chudenic. Nikoli vždy se však jednalo o barvu, která nepatřila mezi základní heraldické tinktury, například lekno ve znaku Heřmanova Městce se v listině popisuje jako „*lekny list zelený své přirozené barvy*“.

U některých figur naopak tinktura hlášena není, avšak z dochované miniaturny je možné určit, že měly svou přirozenou barvu, například jabloň ve znaku Lhenic. Stejně tak je možné předpokládat, že přirozenou barvu měly i figury ve znacích, jejichž miniatury se nedochovaly a kde tinktura není hlášena, například zajíc ve znaku Prosiměřic.

Velmi často můžeme postihnout také hnědou barvu jako barvu přirozenou pro dřevěné předměty, například loď ve znaku Chřibské, hůl, o níž se opírá sv. Jáchym ve znaku Jáchymova či rukojeti hornických kladiv v některých znacích horních měst.⁶⁵⁰ Znak Lišně obsahuje vinařský lis, který je v privilegiu přímo označen jako „*pres vinný dřevěný*“. Ve znaku Města Albrechtic se nachází hnědá pata štítu, v privilegiu popsána jako hromada suché hlíny (*Hauffen durren Reuser*). Popis znaku Příboru udává rukojeti vinařských nožů „*hřebíčkové barvy*“.

Dále zmiňme barvu železnou užitou také jako barvu přirozenou. Poprvé byla hlášena při popisu vrat brány věže ve znaku Čkyně. Dalším případem je samotné železo ve smyslu materiálu ve znaku Vlastějovic, kde hamerník drží „*šín železa*“. Dále již ve všech případech železná barva zastupuje barvu přirozenou: dvě krojidla ve znaku Pačlavic, řetěz, na němž pomyslně visí mříž ve znaku Nového Veselí, již zmíněná radlice ve znaku Troubek, dvě otky ve znaku Držovic, hornická kladiva ve znaku Kašperských Hor, dvě krojidla ve znaku Čehovic, mříže

649 V popisu se uvádí „*radlice železné přirozené barvy*“.

650 Tam, kde se dochovala miniatura, lze bezpečně hovořit o Vrchlabí, Jáchymovu a Mikulovu.

oken⁶⁵¹ ve věži a korouhvička na střeších též věže ve znaku Vysokého Veselí, hroty mříže v bráně ve znacích Hostouně a Chudenic, vinařský nůž ve znacích Žďáru nad Sázavou a Vojnova Městce, dva srpy ve znaku Doloplas a vinařský nůž ve znaku Budišova nad Budišovkou.

Hlášení přirozené barvy posloužilo právě tehdy, nebylo-li užito heraldické tinktury či jiné barvy, která měla znázornit podobu figury. Zároveň se autoři popisů k tomuto termínu uchýlovali, pokud se figura z reálného světa skládala z více barev najednou, což můžeme sledovat právě například u kapra či orla. V ostatních případech nebyla hlášena přímo „*přirozená barva*“, ale právě například hnědá nebo železná.

Ve čtyřech znacích došlo k užití tak zvané cihelné barvy. Jmenovitě tak byla popsána hradba ve znaku Olbramkostela⁶⁵² a střecha věží ve znacích Vlasatic,⁶⁵³ Maršovic (č. 84)⁶⁵⁴ a Hostouně.⁶⁵⁵ Zatímco v prvním případě můžeme hovořit o barvě přirozené pro stavební materiál, z něhož byla pomyslně zhotovena hradba, a kteroužto skutečnost si můžeme ověřit díky miniatuře, u dalších jmenovaných znaků se jedná o červenou barvu. Listiny pro Maršovice i Hostouň se dochovaly v originále, a proto lze tuto skutečnost ověřit prostřednictvím miniatury. Mohli bychom zahrnout ještě znak Podhradí nad Dyjí, v němž se nachází „*zámek se dvěma věžmi a stínkami zedný barvy*“. Protože štít znaku byl červený, zedná barva pravděpodobně vyjadřovala stříbro.

Pouze jedenkrát došlo v našem souboru k užití fialové barvy, a to pro písmeno „F“ na miniatuře znaku Budišova nad Budišovkou: „*/.../ ein Lateinisch F brüsilgen farb /.../*“. Termín, jehož užil autor popisu znaku, znamená žlutohnědou až červenou barvu, dle Glosáře starší němčiny k českým pramenům světle fialovou, fialovou či červeně fialovou.⁶⁵⁶ Pro úplnost doplníme, že v současné odborné literatuře se písmeno F popisuje jako zelené.⁶⁵⁷

651 V popisu čteme „*s mřížemi bílými a nebo železnými*“.

652 „*/.../ zed' cihelné barvy se třemi stíny /.../*“.

653 „*/.../ bílú věží a červeným krovem cihelným /.../*“.

654 „*/.../ věže s cihelnými krovky a dvěma makovicemi /.../*“.

655 „*/.../ krov cihelný červený s makov[i]cí zlatou /.../*“.

656 Za pomoc s odkrytím významu této barvy patří poděkování PhDr. Karlu Müllerovi a prof. Libuši Spáčilové. Viz také SPÁČILOVÁ, Libuše – SPÁČIL, Vladimír – BOK, Václav: *Glosář starší němčiny k českým pramenům*. Olomouc 2014, s. 624, heslo *presilgenfarb*.

657 BALETKA, L.: *Znaky měst a městeček*, s. 180; ČÁREK, J.: *Městské znaky*, s. 100 dokonce uvádí barvu pryzulovou, tedy žlutozelenou.

8.3 Figury

8.3.1 Heroldské figury

Břevno – v dobových českých popisech se břevno označuje nejčastěji slovem „štrych“ se směřovým upřesněním, v německých pak různě, včetně dodnes užívaného termínu Balken. Vycházíme-li z obecného předpokladu, že „štrych“ v minulosti suploval jakýkoli „pruh“, setkáváme se s tímto termínem nejen u figur jako břevno či kůl, ale i krokev, hlava či pata štítu. Autoři předbělohorských znaků měst, městeců a vsí tuto figuru využili celkem v jednadvaceti případech, přičemž kromě termínu štrych docházelo i k popisům rozličnějším.

Termín štrych poprvé zaznamenáváme v listině pro Dambořice. Jedná se o znak shodný s erbem pánů z Kunštátu, který se v našem souboru vyskytuje vícekrát, pročť se mu budeme věnovat samostatně. Erb pánů z Kunštátu byl dobově nazýván jako „erb tří pruhů“ či „erb tří svrchních pruhů“. V našem souboru se nachází ve znacích Dambořic, Troskotovic, Doubravice nad Svitavou (s odlišnými barvami), a také Jaroslavice, kde se erb pánů z Kunštátu objevuje v podobě štítu. Z pohledu dobového vnímání a terminologie se jedná o „*štíť bílý a v něm u vrchu napříč tři štrychy černé* /.../“.⁶⁵⁸ Tři břevna bychom ve štítě z dnešního pohledu mohli teoreticky uvést za předpokladu, že by se horní nedotýkalo horního okraje štítu. Znak je však koncipován tak, že jej dnes musíme popsat jako černo-stříbrně dělený se dvěma stříbrnými břevny nahoře.⁶⁵⁹ Z pohledu figury břevno zde nacházíme dvě stříbrná nikoli tři černá, resp. dvě zlatá nikoli tři červená pro znak Doubravice nad Svitavou. Dále ve znaku Doubravice nad Svitavou vidíme ještě užití kosmého břevna přes celý štít: „*/.../ štvrtej štrych přes ty tři pošikem* /.../“.

Ve znaku Rokycan se popisuje erb pražského biskupství v podobě štítu jako „*štíť černý a vprostřed žlutým neb zlatým štrychem napříč rozdělený* /.../“. V opise listiny pro Slavonín se uvádí: „*/.../ štít v zeleném poli a v tom štítu* /.../“. Písař však udělal chybu, neboť správně má popis obsahovat slova štrych v zeleném poli a v tom štrychu..., což prokazuje dochovaná pečeť. Znak Svitávky se popisuje jako „*štíť vprostřed černým štrychem napříč rozdělený* /.../“, přičemž se v dolním poli objevuje ještě šikmé břevno: „*spodní díl téhož štítu od svrchní levé až k pravý straně pošikem dolův také černým štrychem* /.../“. Stříbrný štítek ve znaku Vilémova obsahuje tři červené „*štrychy napříč*“.

⁶⁵⁸ Citace pochází z listiny pro Dambořice. V textu privilegia pro Troskotovice za slovem *černé* uvádí ještě „*do půl štíta*“. Popis v listině pro Jaroslavice je následující: „*/.../ štít bílý se třemi štrychy černými napříč* /.../“. Doubravice nad Svitavou: „*/.../ štít žlutý neb zlaté barvy, v němž jsou u vrchu tři štrychy červené napříč* /.../“.

⁶⁵⁹ Ve výčtu figur byly tyto čtyři znaky zahrnuty i do hesla **Dělení**.

Třikrát sledujeme užití břevna na jiné figuře. Ve znacích Rumburku a Jiřetína pod Jedlovou se modré břevno nesoucí stříbrné lilie nachází na labuti.⁶⁶⁰ Ve znaku Lokte vidíme stříbrné břevno na růžích, v něm po třech černých kotoučích. V německých popisech tří posledně zmíněných lokalit se vždy uvádí termín „*Strich*“.

Jistou obměnu sledujeme při popisu pravé půle znaku Hustopečí, které se nepopisuje jako červené se zlatým břevnem, nýbrž čteme „*v pravé polovici tři štrychy, spodní červené neb rubínové, prostřední žluté neb zlaté a svrchní též červené barvy* /.../“.

Listiny pro horní města byly emitovány v německém jazyce, přičemž všechny zde uvedené patřily králi a ve všech se objevuje v nějaké formě rakouský státní znak – stříbrné babenberské břevno v červeném poli. Ve znacích Jáchymova a Přísečnice se nachází ve štítu, jehož popis odpovídá výše uvedenému v listině pro Hustopeče: „/.../ *des hauß Osterreich Schillt uber zwerch Jnn drey gleich thail abgetailt, das vnnder vnnd ober Rot oder Rubin vnnd mitter weiß oder Silberfarb* /.../“.⁶⁶¹ Obdobný popis se nachází v listinách pro Horní Slavkov a Krásno, v jejichž znacích je druhé pole červené se stříbrným břevnem, v němž se navíc nachází červený kůl: „/.../ *Vnnd das viert hynnder ober uber Zwerchs Jnn drey gleichtheil abgeteilt, das vnnder vnnd ober Rot oder Rubin vnnd mitter auch in drey gleichtheil abgeteilt, das hynnder vnnd vorder weis oder silber vnnd mitter Rot oder rubinfarb* /.../“.⁶⁶²

Popis prvního pole znaku Hory Svatého Šebestiána začíná stejně, ale nacházíme zde již termín *Balken*: „/.../ *den ober Theil aber in drey gleiche, die unter und oben rother oder rubinfarber und mittlen weisser oder silberfarb Straffen oder Palcken abgetheilet* /.../“. Dnešním způsobem se popisuje teprve levá půle znaku Loučné pod Klínovcem: „/.../ *dessen Schildts hinderlinckhes thail weiß oder Silber, in mitten desselben ain Rotter Palckhen oder Straffen uber zwerch gehendt* /.../“.

Autor popisu znaku Horní Blatné se pouze odvolal ke známému znaku, aniž by jej popisoval podrobněji: „/.../ *auf der anndern Linnkhen seitten aber ein halber Osterreichischer Schillt* /.../“.

Zcela jiné termíny užili autoři popisů znaků Říkovice a Jirkova. V popisu znaku Říkovice se břevno nepopisuje jako štrych, nýbrž se, snad s akcentem na název obce, uvádí: „/.../ *pod tou skálú řeku více vodu tekúcí* /.../“. Ve znaku Jirkova se nachází stříbrný štítek a v něm zlaté břevno se třemi červenými leknínovými

660 Obdobně i ve znaku Chrástavy z roku 1570. Tento znak Chrástava nikdy neužívala, neboť jej následující privilegium z roku 1574 vůbec nereflexuje.

661 Citace pochází z listiny pro Jáchymov; popis v listině pro Přísečnici je téměř totožný.

662 Popisy druhého pole jsou téměř totožné, citace pochází z listiny pro Horní Slavkov.

listy; břevno se popisuje jako pole: „/.../ ein wisser schild mit drey uber eck rubin rothen hertzen im gelben felde /.../“.

Čtvrcení – namísto k jednoslovnému termínu se autoři popisů uchylovali k víceslovnému, nicméně podobnému způsobu popsání této figury.⁶⁶³ V listině pro Jáchymov: „/.../ ainen Schillt in vier gleiche thail Quartierungs weiß abgetailt /.../“, pro Horní Slavkov: „/.../ ein Schillt in vier taill Quarttierungs weis abgetailt /.../“, pro Troubky se hlásí „štít na čtvero rozdělený“, podobně pak štítek ve znaku Sobotky jako „štítu téhož rodu z Lobkovic, totiž bílé nebo stříbrné barvy na čtvero rozděleného /.../“,⁶⁶⁴ v případě Čehovic „štítu na čtvero křížem rozděleného /.../“.

Ve znaku Dobrovice se nachází štítek odkazující na rod Valdštejnů. Čtvrcení není explicitně zmíněno, nicméně z kontextu vyplývá: „/.../ štít rodu z Valdštejna, totiž čtyři lvice, dvě v modrém neb lazourovém poli žluté neb zlaté a dvě v žlutém neb zlatém poli modré neb lazourové barvy /.../“.

Za čtvrcený můžeme z dnešního pohledu považovat i štít znaku Kralovic, jak bude uvedeno dále.⁶⁶⁵

Dělení – moderní termín dělení ve smyslu vodorovného rozdělení štítu (pole, štítku) na dvě poloviny předbělohorská terminologie neznala. Základním předpokladem dělení, resp. jakéhokoli členění štítu je existence dvou (a více) různých tinktur, bez nutnosti užití obvodové kontury. Jedinou výjimku z tohoto pravidla tvoří v případě dělení znak Hory Svaté Kateřiny, jehož obě poloviny jsou popsány jako stříbrné (šedé). Druhým případem je znak Kladna, jenž se popisuje jako celý modrý, ale současně polcený (viz **Polcení**).

Pro jakékoli členění štítu autoři popisů užívali slova rozdělený, getheilt či abgetheilt s tím, že popis příslušné figury sestával z více slov a zpravidla i uvedení směru, případně směr vyplynul z dalšího textu.⁶⁶⁶ Pro dělení ve vlastním slova smyslu se užívalo různých sousloví, například štít napříč rozdělený či štít na dwie/dwee rozdělený.⁶⁶⁷ Znak Vrchlabí byl jako jediný dělen cimbuřovým řezem, jenž se popisuje jako „štít na dwie stíny rozdělený“. V německých listinách vidíme obdobné hlášení této figury, například v popisu znaku Oloví: „/.../ ain Schildt in mitten uber Zwerch Halb abgethailt /.../“. Zajímavým způsobem je popsáno zvýšené dělení znaku Budišova nad Budišovkou, neboť se nejdříve uvádí,

663 Viz také heslo **Dělení**.

664 Na pány z Lobkovic bylo v podobě štítku pamatováno také ve znaku Mikulova, nicméně štítek se podrobněji nepopisuje: „/.../ ober dem Thor des Geschlechts deren von Lobkowitz Wappen vnd auf der Zinnen erscheinend /.../“.

665 Viz také heslo **Dělení**.

666 Ke kosmému a šikmému dělení viz hesla **Kosmo** a **Šikmo**.

667 Znak Svitávky byl popsán jako štít rozdělený břevnem, viz **Břevno**.

že štít je dělený a dolní pole má svou rozlohou dvakrát překonat pole horní: „/.../ *der Schildt erstlich nach der quierich in zway felder getheilet werden, doch daß der vndertheil den obern theil in der grosse gedoppelt ubertreffe* /.../“.

Jistou zvláštností a ojedinělým případem je popis členění štítu znaku Kralovic, který avizuje rozdělení štítu na tři části, přičemž bližší pochopení vyvstane z kontextu: „/.../ *štít na tre (sic!) rozdělený, v předním vrchním poli /.../ v druhém červeným poli /.../ a pod tím pole rozdělené pěti štrychy modré neb lazourové barvy proti sobě pošikem se potýkající* /.../“.

Dolní pole tedy bylo polcené, což celý štít činí čtvrceným. V dobovém kontextu však autor znaku chápal dolní pole jako erb Floriána Griespeka, a přestože byl tvořen polceným štítem, chápal jej jako jedno pole. Stejně tak ve znacích polepšených Františkem z Ditrichštejna jeho rodovým erbem bylo toto kosmo dělené pole chápáno jako jedno, nikoli dvě.

Konečně zmiňme neobvyklý způsob popisu znaků Divišova, Biskupic a Jirkova, které se popisují jako dělené s tím, že dolní pole tvoří hradba. Znak Divišova je popsán jako „*štít napříč rozdělený, v dolní straně jest zeď s stíny žluté barvy a v spodku té zdi brána z obů stran otevřená, svrchní polovice téhož štítu modré barvy* /.../“.

Popis znaku Biskupic je obdobný, nicméně z hradby vynikají dvě věže, které autor popisu hlásil v rámci horního pole: „/.../ *štítu v půli rozděleného, svrchní polovice barvy červené neb rubínové, v níž dvě věže bílé neb stříbrné barvy, /.../ spodní pak polovice bílé neb stříbrné barvy na způsob zdi, v níž brána veliká otevřená, v každé straně okno mající* /.../“.

Privilegium pro Jirkov bylo vyhotoveno v německém jazyce: „/.../ *einen schild, darinnen unten in dem halb[en] theil eine stadtmaurer* /.../ *Der obere theil aber des schildes blau* /.../“.

Všichni autoři tedy hradbu popsali jako obecnou figuru, přestože ji chápali jako celé dolní pole, z dnešního pohledu se tedy jedná o zvýšenou hradbu.⁶⁶⁸ Kompozici nelze chápat jako „pouhý“ cimbuřový řez, jenž dělil štít znaku Vrchlabí.

Hlava – patří k dalším termínům, jichž autoři popisů znaků neužívali. Dobová terminologie pojem „hlava štítu“ neznala. Tuto figuru obsahují výhradně znaky, do nichž došlo nějakým způsobem k implementaci erbu Lobkoviců, přičemž se hlava popisuje různě. Popis znaku Horšovského Týna je celkově nejednoznačný a bez miniatury by jej pro malbu nebylo možné použít. Štít je dělený a nahoře polcený, první stříbrné pole s červenou hlavou se popisuje jako dva pruhy: „/.../ *aby v vrchu štítu k pravé straně dva štrychy napříč nesli, vrchní červený a dolní bílý* /.../“.

Více či méně stejným způsobem se popisuje štítek ve znaku Bíliny: „/.../ *aby v vrchu mezi těmi dvěma věžemi dva štrychy napříč nesli, vrchní červený a dolní bílý* /.../“.

První a čtvrté pole štítku ve znaku Sobotky autor popisu pojal jiným způsobem. Neuvedl již pouhé dva štrychy, ale pole se štrychem: „/.../ *při*

668 Viz také termíny **Hradba** a **Zvýšený**.

vrchu štrych červené neb rubínové barvy /.../“. Ve znaku Mikulova se pouze hlásí lobkovický štítek bez bližšího popisu.⁶⁶⁹

Ve třech případech mohl dojem hlavy vzniknout. Nejdříve ve znaku Chválkovic, kvůli nejednoznačnému popisu: *„/.../ štít zelený barvy a v tom štítu dvě lilijí bílé v svršku bílém /.../*“. Díky dochované pečeti však víme, že se ve znaku měly nacházet celé květiny a svrškem byla míněna horní oblast štítu, nikoli hlava.⁶⁷⁰ V dalších dvou případech podle miniatury. Poprvé může být jako hlava vnímána kompozice znaku Budišova nad Budišovkou. V listině se však popisuje jako dělený, přičemž horní pole je třetinové; jedná se tedy o zvýšené dělení.⁶⁷¹ A poté ve znaku Příboru, kde se ve štítě nachází tři kužely u jeho horního okraje. Popis znaku v listině však hlavu štítu nenaznačuje: *„/.../ na štítu v červeném poli uprostřed tři krokvy žluté neboližto zlaté barvy vždy pochodně jedna druhou převyšující, /.../ na vrchu pak tři kuželky /.../*“. Polohu kuželů tedy chápeme v horní části štítu a současně „postavených“ na krokvích, tedy mezi horním okrajem štítu a krokviemi. Nutno dodat, že bez miniatury by činilo nemalé obtíže vyhotovit správnou malbu znaku Příboru. Kužely bychom dnes popsali jako „volné“.

Hrot – dobová terminologie znala pouze termín klín, a to pro popis hrotu. V našem období nebyl udělen žádný znak se skutečným klínem. Ve znaku Dolní Dobré Vody došlo k užití sníženého hrotu, a to až do poloviny štítu: *„/.../ štít černý a v něm od spodku až do polovice štítu klín červený /.../*“. Druhé použití hrotu můžeme sledovat ve štítu ve znaku Smidar: *„/.../ štít černý, v kterémž klín červený pošikem /.../*“. V obou případech se jedná o připomínku na rod Zilvarů z Pilníkova.

Kůl – pro tuto figuru užívali autoři popisů termínu štrych, případně jako díl (Teil) s uvedením svislé polohy. Popis znaku Budišova uvádí *„v prostředku na zděl štrych červený /.../*“. V případě znaku Bystřice nad Pernštejnem měl kůl štít poltit, čemuž je přizpůsoben i popis: *„/.../ štít žluté nebo zlaté barvy na poli od svrchu až k spodku dolův štrychem modré nebo lazourové barvy na dve rozdělený /.../*“. Znaky Horního Slavkova a Krásna obsahují ve druhém poli kůl v břevně, kterážto situace byla popsána již v rámci hesla **Břevno**. Na tomto místě nebudeme citace opakovat celé, ale omezíme se pouze na popis kůlu. Popis znaku Horního Slavkova uvádí: *„/.../ mitter auch in drey gleichteil abgeteilt, das hynnnder vnnd vorder weis oder silber vnnd mitter Rot oder rubinfarb /.../*“. Popis znaku Krásna se

669 Viz termín **Čtvrčení**.

670 Viz např. SPÁČIL, V. a kol.: *Pečeti*, s. 103.

671 Viz heslo **Dělení**.

citovanému velmi podobá, avšak navíc upřesňuje rozdělení břevna svislými řezy: „/.../ vnd mitter tail nach der lenng auch in drey gleich tail abgeteilt /.../“.

Kužel – jedná se o první figuru podle abecedního pořádku, která byla vždy nazývána výhradně tímto termínem. Kuzelem rozumíme hrot, respektive šest (4, 2) stříbrných hrotů v červeném poli – znak biskupství olomouckého. K užití kuželu proto docházelo výhradně v listinách, jejichž vydavateli byli olomoučtí biskupové. Poprvé dal tři kužely biskup Marek Khuen do znaku Slavonína: „/.../ od biskupství kostela našeho olomouckého dědičného erbů tři kužele /.../“. V ostatních případech František z Ditrichštejna udělil znak Žďáru nad Sázavou se šesti kužely ve druhém červeném poli: „/.../ šest piramides neboližito kuželek bílé neb stříbrné barvy v červeném poli, erb kostela našeho olomouckého /.../“, Budišovu nad Budišovkou dva volné kužely v pravém červeném poli: „/.../ Zwene Kegel oder Piramides Vnnsers fürstlichen Bischoffthumb Vhralten Wappen weiß oder Silberfarb auffgerichtet stehen /.../“, a konečně Příboru tři volné kužely u horního okraje štítu: „/.../ Na vrchu pak tři kuželky (díl erbů knížetství biskupství kostela našeho olomouckého) tolikéž plavej aneb stříbrné barvy, špicou vzhůru se vznášej /.../“.

Krokve – je figura odvozená od tvaru krovu, kterážto skutečnost se v některých popisech objevila. V popisu znaku Příboru užil jeho autor přímo termínu krokvy. Autor popisu znaku Lochovic se rozhodl užít termínu štrych: „/.../ dva štrychy červené neb rubínové, od pravé i levé strany pošikem vzhůru obrácené v hromadu se špicemi stejkačícími způsobem krovu /.../“. Ve znaku Opavy jsou hlášeny „/.../ krokvice špicemi /.../ dolův obrácené /.../“. Popis krokví ve štítu ve znaku Biskupic odpovídá zjednodušené formě popisu, kterou jsme viděli u Lochovic: „/.../ dva štrychy červené špicemi nahoru způsobem krokvice obrácené /.../“. Dolní polovina znaku Kralovic se popisuje jako „pole rozdělené pěti štrychy zlaté neb žluté a druhé štrychy modré neb lazourové barvy proti sobě pošikem se potýkající /.../“. Legitimně proto můžeme spatřovat krokve i zde. Cílem znaku bylo dolní polovinu štítu přizpůsobit erbů Floriána Griespeka, a proto je polcená zlato-modře, se dvěma modrými šikmými břevny vpravo a dvěma zlatými kosmými břevny vlevo. Tato kompozice zároveň vytváří tři krokve střídavých barev.

Pata – opak hlavy štítu lze sledovat v mnoha znacích, avšak pata sama o sobě nebyla použita v žádném z nich. Téměř vždy došlo k užití figur od paty odvozených, avšak termínům, které užíváme dodnes, odpovídají pouze skála a trávník.

Jako **hromada suché hlíny** je pata pojmenována v listině pro Město Albrechtice: „ainem Hauffen durren Reuser“. Vyobrazení paty v konceptu ani opisu neobsahuje hromadu ve smyslu figur návrší či vrch, ale téměř rovně provedenou patu štítu vizuálně připodobněnou jako hlínu s větvemi.

Návrší – abychom mohli správně identifikovat tuto figuru, bylo třeba vycházet z kontextu každého jednotlivého znaku, přičemž v některých případech bylo možné přihlédnout k originální malbě znaku. V popisu znaku Čkyně se hlásí „*zelený kopec*“, ve znaku Maršovic (č. 84) „*pahrbek zelený*“, ve znaku Chrastavy z roku 1574 zelená hora nebo pahorek: „*grünen bergk oder bühl*“, ve znaku Jiřetína pod Jedlovou zelená hora: „*ain gruener Berg*“. Nejistě působí popis znaku Němčic nad Hanou, v němž byl hlášen „*kopček neb trávníček zelený*“. Na pečetích se nachází návrší. Přestože se v listině pro Mikulov jasně popisuje trojvrší, malíř zpodobnil návrší (viz termín **Trojvrší**).

Skála – autoři popisů tuto figuru téměř vždy zvali skálou. Zajímavá je formulace v popisu znaku Vysokého Veselí: „*na gruntu kamenném a nebo skalky tepané*“. Autor popisu znaku Oloví skálu popsal jako „*felßichten Perg oder Fulsen*“, obdobně se popisuje i ve znaku Jáchymova: „*gespitzt Kysfarb perg oder Fellsen*“, skála o třech vrších se vyskytuje ve znaku Výsluní: „*dreyspitzigt[en] Felßen, deren mitler die andere ba[i]de was uber höhendt*“. Jistým problémem spatřujeme při popisu znaku Dolního Bousova, kde se uvádí „*v spod[ku] štítu skála červená o třech pahrbcích, dva nižší a prostřední vyšší*“. Skála je na dochované miniatuře vypočteně jako trojvrší (viz **Trojvrší**).

Trávník – bezpečné určení této figury lze prokázat ve dvou znacích, neboť je pojmenována nejen v popisu, ale známe i miniatuře, a to u Sadské a Kladrub. V popisu znaku Sadské je hlášen jako „*trávníček zelený*“, v listině pro Kladruby se uvádí přímo „*na trávníku zeleném*“. Pouze z popisu můžeme předpokládat existenci trávníku ve znaku Nehvizd, neboť se v něm dočteme „*místo nebolížno plac zelené barvy*“. Popis znaku Loučné pod Klínovcem chtěl jeho autor přizpůsobit tak, aby trávník byl mluvícím znamením. Město se německy jmenovalo Wiesental, přičemž v popisu čteme: „*/... / Schildt, darinen im grundt oder Thal eine gruene Wiesen /... /*“. Nejednoznačný je popis znaku Němčic nad Hanou, v němž byl hlášen „*kopček neb trávníček zelený*“, protože se lze domnívat, že se ve znaku nachází pravděpodobněji návrší, eventuálně vrch (viz termín **Návrší**).

Trojvrší – se nachází v šesti znacích. Podle popisu bychom jej mohli určit téměř ve všech případech. Popis znaku Lochovic stanovuje „*kopec zelený o třech pahrbcích*“, pomineme-li tinkturu, vidíme stejný popis v listině pro Libáň. Popis trojvrší ve znaku Jívové se zpočátku nejeví přesvědčivě, ale díky existenci další figury se nejasnosti rozplynou: „*/... / v spodku tři pahrbky zelené a na prostředním nejvyšším dub /... /*“. V popisu znaku Adamova se uvádí „*dreifacher Pühel oder Waßen*“, tedy trojnásobný kopec nebo vrch. Rovněž německy byla vydána listina pro Mikulov, kde je hlášeno „*ainen gruenen dreyhublichten Perglein*“, což bychom mohli volně přeložit jako pahrbek o třech vrších. Na miniatuře však zřetelně vidíme návrší (viz termín **Návrší**). Pouze

podle popisu znaku Olbramkostela bychom však nemohli tuto figuru namalovat správně, neboť jeho autor uvedl jen „*v spodku kopec zelený*“. Trojvrší lze určit až díky dochované miniatuře. Ve znaku Dolního Bousova autor popisu hlásil „*v spod[ku] štítu skála červená o třech pahrbcích, dva nižší a prostřední vyšší*“. Přestože se v popisu přímo hlásí skála, na miniatuře je zpodobněna jako trojvrší.

Vrch – od návrší, které je provedeno pravidelným obloukovým řezem, se teoreticky odlišuje zejména strmějšími boky a vrcholem. Do polepšeného znaku Dolních Dunajovic bylo patrně převzato z původního znaku, a proto v popisu nebylo hlášeno. Sporně se vrch může vyskytovat i ve znaku Němčic nad Hanou (viz termíny **Návrší** a **Trávník**).

Při popisování znaku Boru nebyla pata vůbec hlášena, avšak malíř miniatury ji do znaku vložil v podobě dlážděné cesty vedoucí k bráně.

Polcení – autoři popisů moderní termín *polcení* neznali, a tudíž užívali různých sousloví, nejčastěji například „*štít od svrchu až do spodku rozdělený*“ či „*v půli na zdyl rozdělený*“, jak se uvádí v listinách pro Němčice nad Hanou a Kladno. Setkali jsme se však i s případy, kdy polcení nebylo popsáno vůbec, a proto jej bylo třeba odvodit z kontextu, například polcení horní poloviny štítu Horšovského Týna, kde čteme: „*/.../ v vrchu štítu k pravé straně /.../, k levé pak straně /.../*“. Ani v německy psaných listinách nenacházíme jednoslovný výraz pro polcení, a proto docházelo k užívání víceslovných spojení, které jsou obdobou českých, například v listině pro Adamov se uvádí: „*/.../ ein Schild nach der Läng in zween gleiche Theil abgetheilt /.../*“, v listině pro Budišov nad Budišovkou: „*/.../ daß vnder feld soll wiederumb in zway gleiche thail durch aine linien abwärts entzway geschnietten /.../*“.

Listina pro Kladno uděluje znak, jehož „*štít všecken modré neb lazurové barvy v poli na zdyl rozdělený /.../*“. Podobná situace nastala při udělení znaku Hoře Svaté Kateřiny, jehož štít byl dělený, ale obě poloviny měly stejnou tinkturu (viz **Dělení**).

K polcení levé půle došlo ve znaku Opavy, nicméně popis jej pouze naznačuje: „*/.../ v levé polovici téhož štítu tři krokvice červené neb rubínové barvy rozdílně jedna po druhé špicemi dolův obrácené a ostatní díl levé strany téhož štítu od svrchu až k spodku bílé neb stříbrné barvy se vidí /.../*“. Jisté indicie, o nichž hovoříme na jiném místě, naznačují, že by mohl být polcený i znak Rudolfova.⁶⁷²

Štrych – viz **Břevno**, **Hlava**, **Krokev** a **Kůl**.

⁶⁷² Viz heslo 121. Rudolfov na s. 316–317.

8.3.1.1 Způsoby popisování členěných štítů

Problematika popisování různě členěných štítů zaujala již autory našich nejstarších heraldických pojednání. Například Vojtěch Král z Dobré Vody uvádí takové případy v rámci výkladu o heroldských figurách.⁶⁷³ Obdobně i Martin Kolář s Augustem Sedláčkem, nicméně na některých místech přináší odlišný přístup k popisu některých situací.⁶⁷⁴ V. Král se dále způsobu popisování znaků již nevěnoval, zatímco v Českomoravské heraldice M. Koláře a A. Sedláčka byl způsobu blasonování vyčleněn speciální oddíl.⁶⁷⁵ Na dalších řádcích si představíme způsoby popisování předbělohorských znaků ve zkoumaných listinách, doplněné o výklad z Českomoravské heraldiky.

Polcené štíty – znaky, jejichž štíty byly pouze polcené, patřily Litenčicím, Žluticím, Městu Touškovu, Kladnu, Němčicím nad Hanou, Držovicím, Hustopečím, Bystřici nad Pernštejnem, Jívové a Loučné pod Klínovcem. Autoři popisů s výjimkou Jívové popsali vždy nejdříve pravé pole a poté levé. M. Kolář s A. Sedláčkem k popisům polcených štítů na straně 344 uvedli, že se popsala „obyčejně napřed pravá nebo přední polovice a potom levá nebo zadní polovice. /.../ Teprve na konci XVI. a na začátku XVII. stol. je také několik málo příkladů opačného blasonování ale brzo od něho se zase upustilo /.../“. Jívové byl znak udělen v roce 1581 a Loučné pod Klínovcem v roce 1616, a proto můžeme jejich tvrzení shledávat pravdivým.⁶⁷⁶ Není bez zajímavosti, že Bystřici nad Pernštejnem byl znak udělen o rok dříve, ale strany se uvádí v běžném pořadí. Polcené štítky ve znacích Bíliny, Šumperku i Vysokého Veselí se popisují shodně zprava doleva.

Znak Opavy má štít polcený a levou půli dále polcenou, přičemž všechna pole se uvádí v takovém pořadí, jak bychom je popsali i dnes.⁶⁷⁷

Znaky Horní Blatné a Hory Svatého Šebestiána tvoří polcené a vpravo dělené štíty. V těchto případech postupujeme dnes tak, že popíšeme nejdříve pravé horní pole, poté pravé dolní a nakonec levé. Přesně v tomto pořadí byl popsán znak v listině pro Horní Blatnou, zatímco znak Hory Svatého Šebestiána byl popsán v pořadí polí 2, 1, 3. V obou případech byla nejdříve popsána pravá strana a teprve poté levá.⁶⁷⁸

673 KRÁL Z DOBRÉ VODY, V.: *Heraldika*, s. 50–69.

674 KOLÁŘ, M. – SEDLÁČEK, A.: *Českomoravská heraldika I*, s. 150–157.

675 Celý oddíl zaujímá strany 339–369, nicméně pro potřeby této práce se zaměříme na strany 343–356.

676 Nicméně ne vždy se později popisovala levá půle před pravou. Způsob popisování polcených štítů kolísal.

677 Výše citovaná literatura tento typ členění štítu nezaznamenává.

678 Pro dělenou levou půli V. Král uvedl na straně 60 pod obrázkem číslo 109: „*Stříb. rozpoltěný a od pola červ. čern. dělený štít /.../*“. Případ dělení pravé půle uvádí Kolář se Sedláčkem na straně 155 jako obrázek 17, který popisují jako „*polovičný štít napříč rozdělený*“.

Znak Adamova tvořil polcený a vlevo dělený štít, který bychom dnes popsali v pořadí pravá půle, poté levé horní pole, a nakonec levé dolní. V listině se nejdříve popisuje pravá půle, poté levé dolní a nakonec levé horní pole; pořadí odpovídá schématu 1, 3, 2.

Dělené štíty – dělení štítů bylo hlášeno v popisech znaků Hory Svaté Kateřiny, Vrchlabí, Divišova, Biskupic, Kašperských Hor, Lochovic, Závodí, Jirkova, Strachotic, Oleksovic a Výsluní.⁶⁷⁹ K popisování dělených štítů se v Českomoravské heraldice na straně 343 uvádí: *„Charakteristickou známkou blasonování českého jest, že lidé, zvířata a jiné figury obecné ze spodku štítu blasonovati se počínaly /.../. I heroltské kusy na štítech řídily se tímto pravidlem.“* Na další straně čteme: *„Od r. 1544 kdykoliv se naskytne na přič rozdělený štít, vždy se opovídá napřed spodní a potom svrchní polovice /.../.“*

V našem souboru se nejdříve popisuje horní polovina a poté dolní v listinách pro Horu Svaté Kateřiny, Vrchlabí, Biskupice a Jirkov, v ostatních případech, včetně štítků, se popisuje nejdříve dolní polovina a poté horní. Z vyjmenovaných lokalit byly do roku 1544 vydány listiny pro první dvě uvedené. Teze z Českomoravské heraldiky se tak nenaplnuje pouze u dvou znaků.⁶⁸⁰ Všimněme si i problematiky znaků Horní Blatné, Hory Svatého Šebestiána a Adamova, jejichž znaky byly polcené a vpravo či vlevo dělené. Právě ony dělené poloviny odpovídaly způsobu uvedení opačného pořadí u obou posledně jmenovaných, zatímco znak Horní Blatné byl popsán stejně, jako bychom pořadí polí uvedli dnes (viz výše).

Další možností bylo **polcení** horního nebo dolního pole, k čemuž V. Král na straně 61 uvedl: *„dělený a od pola štípený“* nebo *„polovičně dělený a rozpoltěný štít“*; M. Kolář s A. Sedláčkem na straně 155 *„shora na děl a celým napříč polovičným“* nebo *„zdola na děl a celým napříč polovičným“*.

Štíty dělené a nahoře polcené obsahují znaky Horšovského Týna, Krásna, Kralovic a Mikulovic; stejné členění obsahuje štítek ve znaku Hostouně. Při popisu by nejdříve mělo být hlášeno horní pravé pole, poté horní levé a nakonec dolní polovina. Podle výše uvedené citace z Českomoravské heraldiky by předbělohorské popisy měly dodržovat vzorec pořadí polí 3, 1, 2. Autor popisu znaku Horšovského Týna dělení štítu vůbec nehlásil, nicméně popisoval horní polovinu lobkovického erbu, pročež polcení ipso facto vyplývá: *„/.../ v vrchu ští-*

679 K děleným štítům počítáme i znaky Dambořic, Troskotovic, Doubravice nad Svitavou a štítek ve znaku Jaroslavice, které odkazují k pánům z Kunštátu. V dobových popisech se uvádí jako jednobarevné se třemi pruhy.

680 Na tomto místě je třeba připomenout specifika znaků Divišova, Biskupic a Jirkova, neboť popisy jejich znaků uvádějí dělené štíty, přičemž dolní polovinu tvoří hradba.

tu k pravé straně dva štrychy napříč nesli, vrchní červený a dolní bílý, k levé pak straně v bílém poli černý vorel rozkřídlý stojí /.../. Pole ve znaku Krásna se v listině popisují podle pořadí 3, 2, 1, přičemž nejdříve je hlášeno dělení, poté popsána dolní polovina a teprve dále se popisuje polcení horní poloviny štítu; při popisu dělení prvního pole má přednost opět spodní polovina před horní: „/.../ *Schildt uber Zwerchs Jn Zwen tail gleich getailt, der vnder Gruen /.../ vnd oberhalb taill des Schilts nach der Lenng in Zwen taill, das hinder /.../ vnd dann das annder vordertaill des Schilts uberzwerchs in Zwen gleich taill abgetailt, das vnder weiss oder Silber vnd ober Rot oder Rubinfarb /.../*“. Znak Kralovic byl popsán v takovém pořadí, jaké bychom zvolili i dnes. Jeho specifikum spočívá v dalším polcení dolní poloviny, a proto můžeme z dnešního hlediska štít chápat jako čtvrcený (viz také **Čtvrcení** a **Dělení**).⁶⁸¹ Autor popisu znaku Mikulovic explicitně nehlásil dělení štítu, ale popsal dolní polovinu a poté horní, u níž již uvedl, že „*vrchní pak polovice téhož štítu rozdělena jest, pravá /.../*“, z čehož vyplývá polcení. Na rozdíl od znaku Krásna však popsal nejdříve pravou a poté levou, tedy v pořadí polí 3, 1, 2. Ve stejném pořadí byl popsán i štítek ve znaku Hostouně. Oproti popisu prvního děleného pole znaku Krásna se v případě druhého pole štítu ve znaku Hostouně popisuje horní a poté spodní polovina.

Znaky, které byly děleny a dole polceny, známe z našeho období tři: Oloví, Žďár nad Sázavou a Budišov nad Budišovkou. Dnes bychom uvedli nejprve horní polovinu štítu, poté dolní pole vpravo a nakonec dolní levé pole. Právě v tomto pořadí byl popsán pouze znak Oloví. V listině po Žďár nad Sázavou se popisuje starý znak, který se stává polem, jehož umístění však nevyplývá z dalšího popisu, neboť se k němu „*šest piramides neboližto kuželek bílé neb stříbrné barvy v červeném poli /.../ a nad tím obojím dva nože z přirozeného erbu našeho železné barvy s žlutými střenkami v červeném a žlutém poli /.../*“. Víme tedy, že horní polovina je dále dělena a první dvě popsána pole mají být umístěna v dolní polovině. Listina se dochovala v originále, a proto můžeme bezpečně určit, že zlaté pole s ostrvemi bylo třetí, červené s kužely druhé a horní polovina první, tedy vzorec 3, 2, 1; autor se tedy uchýlil nejdříve k popisu starého znaku a poté uvedl nová pole. První pole bylo děleno zlato-červeně kosmo, přičemž autor popisu hlásil nejdříve pole červené a poté pole zlaté. Za jistou zajímavost můžeme pokládat, že znak Žďáru nad Sázavou byl de facto popsán podle naznačených dobových pravidel v rámci možností. Nejdříve autor popsal dolní polovinu, ale protože musel začít od již

⁶⁸¹ V dobovém kontextu znak jako čtvrcený chápán nebyl, neboť se dolní polovina vztahovala jako celek k erbu petitora Floriána Griespeka. Dolní polovina byla popsána jako „*pole rozdělené spěti štrychy zlaté neb žluté a druhé štrychy modré neb lazourové barvy proti sobě pošikem se potýkající, což jest on Florián Griespek z lásky a pro tu věrnost a jejich k němu dobré zachování jim z svého vlastního přirozeného erbu udělil a toho tak užívati popřál /.../*“.

užívaného znaku, který měl být ve třetím poli, bylo nutné jej hlásit na prvním místě. Zde tedy nebylo možné dané pořadí 2, 3, 1 dodržet z důvodu stylistiky. Znak Budišova nad Budišovkou je členěn obdobně jako předchozí znak Žďáru nad Sázavou, avšak zvýšeně, s čímž se autor popisu vypořádal tak, že uvedl, „*aby ten dolní díl velikostí překonal ten horní dvakrát /.../*“. Dále hlásil polcení dolního pole a pokračoval v popisování polí v pořadí polí 2, 3, 1, tedy dle dobových zvyklostí. Horní pole je stejně jako u Žďáru nad Sázavou zlato-červeně kosmo dělené, a i pořadí polí odpovídá listině pro Žďár. Všimněme si, že i třetí pole znaku Budišova nad Budišovkou má být starým městským znakem, avšak autor popisu tímto polem nezačínal, jako tomu bylo v případě popisu znaku Žďáru, a proto mohl dodržet pořadí polí 2, 3, 1.

Znak Svitávky tvoří dělený štít s šikmo dělenou dolní polovinou, přičemž dělení se vždy děje pomocí břeven. Nejdříve bychom popsali horní polovinu, poté horní polovinu spodní poloviny štítu, a nakonec dolní polovinu dolní poloviny štítu. Autor popisu znaku Svitávky v listině postupoval podle dobových zvyklostí, a proto popsal nejdříve dolní polovinu, v níž nejdříve dolní polovinu a poté horní polovinu, a nakonec horní polovinu celého štítu, tedy v pořadí polí 3, 2, 1.

Čtvrcené štíty – pro čtvrcené štíty V. Král zvolil popis, který bychom uvedli i dnes. V případě diagonálně protilehlých totožných polí uvedl na straně 62 u obrázku číslo 116 popis „*Štříb. a červ. čtvrcený štít*“, v případě nestejných polí popisuje jako první pravé horní pole, poté levé horní, pravé dolní, a nakonec levé dolní. M. Kolář s A. Sedláčkem čtvrcení popisují na straně 154 jako „*štít rozečtvrcený nebo lépe díc na kříž rozdělený*“. Pořadí polí se shoduje s pořadím u V. Krále. Celkově M. Kolář s A. Sedláčkem dospěli excerpce popisů šlechtických erbů z let 1535–1652 k devíti vzorcům, podle nichž se popisovaly čtvrcené štíty.⁶⁸² Protože námi zkoumané znaky neobsahují všech devět vzorců, považujeme za vhodné odkázat k příslušnému schématu, aniž by bylo třeba blíže představovat všech devět.

V našem souboru se nachází šest, respektive sedm, čtvrcených štítů a štítků, které byly popsány, a to Jáchymova, Horního Slavkova, Dobrovice, Troubek, Čehovic a Sobotky. Mohli bychom k nim přiřadit i znak Kralovic, jehož dolní polcenou polovinu autor popsal jako jedno pole.⁶⁸³

V případě znaku Jáchymova jsou dvojice diagonálně protilehlých polí totožná, a proto se dnes taková kompozice popisuje podle vzorce 1 a 4, 2 a 3. V listině se však hlásí nejdříve „*vnnder hinder vnnd vorder ober*“, tedy čtvrté a první

682 KOLÁŘ, M. – SEDLÁČEK, A.: *Českomoravská heraldika I*, s. 347.

683 Viz také hesla **Čtvrcení** a **Dělení**.

pole, a posléze „*vorder vnnder vnnd hinder ober*“, tedy třetí a druhé pole, což odpovídá šestému schématu podle Českomoravské heraldiky. I v rámci prvního a čtvrtého pole je popis šikmého dělení opačný, nejdříve se hlásí dolní zlaté a poté horní červené pole. Čtvrcený štítek ve znaku Dobrovice měl odkazovat k erbu Valdštejnů, tedy nejen jednodušší než znak Jáchymova, ale erb obecně známý, a proto je jeho popis v listině poněkud strohý. Erb Valdštejnů sestával z modro-zlaté čtvrceného štítu se čtyřmi lvi opačných barev. V listině se popisuje jako „*štíť rodu z Valdštejna, totiž čtyři lvce, dvě v modrém neb lazourovém poli žluté neb zlaté a dvě v žlutém neb zlatém poli modré neb lazourové barvy /.../*“.

Čtvrcený štítek ve znaku Sobotky odkazoval k erbu Lobkoviců. I tento štítek měl diagonálně protilehlá pole totožná, v popisu se uvádí: „*/.../ na čtvero rozděleného, v čtvrti spodní po pravé straně a v druhé čtvrti vrchní po levé straně /.../ v třetí čtvrti spodní po levé straně téhož štítu také i v čtvrté čtvrti vrchní po pra[vé s]traně /.../*“. Schématu s pořadím polí 3, 2, 4, 1 dali M. Kolář s A. Sedláčkem číslo 7.

V žádném ze zbylých tří znaků se jednotlivá pole neshodují obsahově, jako tomu bylo u Jáchymova. Nicméně i v případě znaku Horního Slavkova bylo popsáno nejprve „*das erst oder hinder vnnder*“, tedy první nebo zadní dolní, poté „*Das annder oder ober vorder vierteill*“, tedy druhé nebo horní přední, následně „*Das dritt oder vorder vnnder*“, tedy třetí nebo přední dolní, a nakonec „*Vnnd das viert hynder ober*“, tedy čtvrté nebo zadní horní. I zde tedy odpovídá pořadí polí vzorci 4, 1, 3, 2 jako u Jáchymova.

V popisu znaku Troubek se hlásí, že je štít čtvrcený, posléze se popisuje dolní polovina s předností pravé půle a horní polovina, opět s předností pravé strany: „*/.../ štít na čtvero rozdělený, v prvním rozdělení dolejším po pravé straně /.../ a po levé straně v druhéjm rozdělení /.../ nahoře pak pravé straně v třetím rozdělení též /.../ a v čtvrtém rozdělení po levé straně /.../*“. Pořadí polí 3, 4, 1, 2 odpovídá osmému schématu v Českomoravské heraldice.

Úhlopříčně protilehlá pole znaku Čehovic mají totožné tinktury, avšak jednotlivá pole se popisují v celistvosti popořadě. Pouze při popisu třetího pole autor učinil výslovnou zmínku o tom, že má stejnou barvu jako protilehlé druhé. V rámci celého popisu se rovněž hlásí nejdříve čtvrcení a poté následují pole v pořadí, které bychom zvolili dnes, tedy 1, 2, 3, 4: „*/.../ štítu na čtvero křížem rozděleného, v němž první čtvrt vrchní pravá /.../ Druhá čtvrt též vrchní po levé straně /.../ Třetí čtvrt dolní pravá podobně vrchní levá /.../ A čtvrtá čtvrt dolní levá /.../*“. Takové pořadí odpovídá prvnímu schématu, které najdeme v Českomoravské heraldice.

8.3.2 Obecné figury

Bašta – jedná se název pro věž bez střechy, což se explicitně uvádí pouze v popisu znaku Chudenic: „/.../ *brána mezi dvěma věžemi bez krovův neb baštami* /.../ nad věžemi nebo baštami tři stínky /.../“. Viz také heslo **Věž**.

Borovice – se nachází pouze ve znaku Rychnova nad Malší, kde je vykořeněná, o čemž se dozvídáme až popisu další figury: „/.../ *v němž stojí sosna, u spodku nad kořenem té sosny ježek sedí* /.../“.

Brána – jedná se o specifickou figuru z důvodu přípustnosti nejméně tří způsobů interpretace. Převažuje výklad brány jako otvoru, který tvoří vchod do hradby či věže. Dále se jako brána označuje věž, respektive konkrétní městská věž, jejíž bránou bylo možné vjet do města. Za třetí typ brány lze označit obestavění vlastního vstupu zdí, která může být vyvýšena nad hradbu nebo umístěna mezi dvě věže (pro poslední dva případy viz hesla **Hradba** a **Zedř**). Bezpečné určení brány jakožto stavby dovoluje zejména dochovaná miniatura, neboť popisy vykazují značnou míru diferenciace a pouze na základě popisu bylo možné figuru určit pouze v několika případech.

Jako vlastní vstup byla brána popisována podobně jako činíme dnes, například v listině pro Poběžovice se uvádí: „/.../ *bílá zedř a v ní brána s mříží* /.../“, v německých popisech například „*Mauer mit ainem offnen Thor vnnd von ainander aufgethanen flügeln*“, jak se uvádí v listině pro Chrastavu z roku 1581.

Druhý způsob chápání brány – jako věže – byl zdůrazněn v popisu znaku Dolního Bousova: „/.../ *věže ne[b] brána bílá stojí a v níž vrata vtevrěná* /.../“; a v listině pro Vysoké Veselí, kde se popisuje jako „*brána v způsobu věže*“.

Vycházíme-li z miniatury znaku Mikulova, jedná se o třetí popsany případ vzhledu brány, která byla obestavěná hradbou; v listině se popisuje jako: „/.../ *vom grundt oder spitzen biß auf die mitte oder helfft erscheinend ain Weisse Stadtportten als von geuierthen stainen oder werckhstuckhen vnd zu baiderseits mit ainer derogleichen Stadt maur, oben herumb allenthalben mit rotgedeckhten Zinnen, vnten an der Porthen auf ainen gruenen dreyhublichten Perglein ain Shwartzes Thor* /.../“. V konceptu listiny pro Radonice, jenž se dochoval jako jeho velmi zkrácený opis v registrech, se popisuje „*brána ze zdí a čtyrmi kranclí neboližto stíny vyvýšenými a vprostřed věže jest* /.../“. Dochované pečeti dokládají bránu, od níž vede ke krajům štítu zvýšeně hradba a nad bránou se nachází věž.

Hradba mezi dvěma věžemi byla jako brána popsána v listinách pro Smidary: „/.../ *brána se dvěma věžemi přikrytými* /.../“; Lochovice: „/.../ *kopec zelený o třech pahrbcích, na kterémž v prostředku brána a vedle té z každé strany věže bílé neb stříbrné barvy* /.../“; Libáň: „/.../ *až do vřpol štítu brána černejší vraty zavřená a na té pod-*

kova špicemi dolův obrácená, a vedle té každé strany věže s okrouhlým krovem /.../“; Chudenice: „/.../ brána mezi dvěma věžemi bez krovův neb baštami, v vrchu brány s mříží zlatou s špicemi po spodu železnými, jakž nad tou branou tak nad věžemi nebo baštami tři stínky /.../“; a Bor: „/.../ v [témž štítu brána s mříží, po] každé straně brány věže kamenná /.../“.

Znění listiny pro Říčany, v níž se uvádí „*bránu se dvěma věžemi*“, není jednoznačné, nicméně dochovaná miniatura znaku dovolila bezpečné určení figury. Podobný popis obsahuje listina pro Přovany: „*/.../ brána bílá s stíny a vraty otevřenými a se dvěma věžemi bílými stojí /.../*“, mohli bychom tedy analogicky očekávat také dvě věže a mezi nimi bránu v podobě vstupu obestavěného zdivem. Nicméně dochované otisky pečeti dokládají, že ve znaku figuruje hradba, z níž vynikají dvě věže – bašty.⁶⁸⁴ Podobně vágní popis obsahuje i listina pro Jiřkov, v níž se popisuje „*půl kopáče s motykou nad branou vynikající*“, avšak bez dochované pečeti. Miniatura v listině pro Sobotku dokládá výskyt hradby, jež se však popisuje mimochodem v rámci polepšení znaku: „*/.../ v prvé nadané a propůjčené pečeti dvěma věžemi s štíty vyvěšenými, nad branou a stínky v poli modrém štítu téhož rodu z Lobkovic /.../*“.

Drak – ve znacích Horních Kounic i Jiřetína pod Jedlovou se drak vyskytuje jako součást výjevu, v němž sv. Jiří zabíjí draka, hraje tedy roli atributu zmíněného světce. V obou popisech se však popisuje zvlášť.

V popisu znaku Horních Kounic čteme „*/.../ saň bílé, zelené, modré a našeravé barvy nohami nahoru obrácená jest /.../*“. Ve znaku Jiřetína pod Jedlovou se popisuje nejdříve drak, následně fortifikační stavby a trubky, a teprve poté sv. Jiří. Popis draka je však velmi úsporný: „*ain Trach oder Linndtwurm*“.

Háček rybářský – vidíme pouze ve znaku Tvrdonic. Vyobrazena je dvojice spojených rybářských háčků popsanych jako „*dvě udice společný*“. Písař, který opisoval privilegium do register, uvedl namísto udic radlice.

Hamr – tato specifická figura se nachází pouze ve znaku Vlastějovic. Pouhý popis v listině nedostačuje ke správnému vyobrazení takto složité figury, neboť uvádí jen „*hamr s nakovadlem*“. Nejedná se o vyobrazení stavby, nýbrž jejího interiéru.

Hlava zubří – v námi zkoumaných znacích vždy souvisí s rodem pánů z Pernštejna. Přesněji s Vratislavem II. z Pernštejna, který v listinách pro Němčice nad Hanou a Bystřici nad Pernštejnem vystupuje v roli petitora, a v listinách

684 Za upozornění na dochované pečeti děkujeme PhDr. Štěpánce Pfliegerové.

pro Troubky a Čehovice jako vydavatel. Ani jeden znak neobsahuje celou zubří hlavu. Štíty znaků Němčic nad Hanou a Bystřice nad Pernštejnem jsou shodně polcené s pravou půlí zubří hlavy ve zlaté pravé půli štítu. Hlava přiléhá k poltícímu řezu potažmo kůlu a v listině pro Němčice nad Hanou se popisuje jako „*půl hlavy zubrové s kruhem a vyplazeným jazykem přirozené barvy červené* /.../“, v listině pro Bystřici nad Pernštejnem: „*/.../ půl hlavy zubrové nosem k spodku štítu dolův obrácený, majíce skrze chrčpě houžev protaženou* /.../“. Ve znacích Troubek i Čehovic vidíme shodně čtvrcené štíty s prvním zlatým polem. Ve znaku Troubek se v něm nachází horní polovina popsaná jako „*vrch hlavy zubrové černé barvy se dvěma rohy a se dvěma ušima* /.../“. Naopak ve znaku Čehovic můžeme sledovat dolní polovinu zubří hlavy: „*kus tlamy nebo huby černé zubrové nad chrčpími odřáté a skrze chrčpí houžví protažené se vidí* /.../“.

Hrábě (rýžovací) – hrábě, které se dnes popisují jako rýžovací, obsahují znaky Horního Slavkova a Krásna, přičemž v obou případech tvoří poslední pole odkazující k bývalým symbolům před udělením znaku v roce 1547. Mohou se vztahovat k zakladatelům obou lokalit pánům z Rýzmburka, ale někteří badatelé je určují jako hornické symboly, proto jejich původ zůstává neobjasněn. V obou případech se popisují jako Rechen bez přívlasku. Viz také termín **Vidle rýžovací**.

Hrad – se nachází pouze ve znaku Jiřetína pod Jedlovou, přičemž v popisu je hlášen přímo hrad Tolštejn. Dle malby znaku bychom však figuru popsali jako hradbu se dvěma věžemi, jejíž vyobrazení se neliší od ostatních podobných znaků do té míry, abychom museli volit podrobnější popis. V listině se uvádí: „*/.../ das alte Schloss Tolenstain in weisse Quadratsteine geriffen mit ainem offenem Thor vnnd Zwaiien Turnen, deren Jedweder mit einem rotten runden dach bedeckht, in Jedem Thurmb ein rundes schiessloch* /.../“. Viz také heslo **Zed'**.

Hradba – fortifikační stavby obecně představují typické figury komunální heraldiky, přesněji znaků měst a městeček. Hradba mohla mít podobu prosté zdi s cimbuřím, byla umístěna mezi věžemi, byla věží/věžemi přerušena, případně byly věže popsány či vyobrazeny jako na hradbě. V souboru zde zkoumaných znaků se vyskytuje celkem osmatřicetkrát, přičemž se občas popisuje jako zed' a někdy jako brána (viz hesla **Brána** a **Zed'**). V současnosti heraldická terminologie rozlišuje mezi pojmy hradba a zed' podle toho, zda je zed' opatřena cimbuřím, či nikoli. V předbělohorských popisech termín hradba neexistoval. Veškeré popisy obsahují pouze termín zed' obohacený o stínky a někdy i jejich přesný počet, například v listině pro Sedlici se uvádí: „*/.../ do půl štítu zed' bílá s stíny dvěma* /.../“.

Velikost hradby nebyla vždy uváděna, nicméně některé popisy obsahují i informace o zvýšení hradby do poloviny štítu. V listině pro Myslibořice se uvádí „/... / až do půl štítu zeď s stíny /... /“,⁶⁸⁵ v konceptu listiny pro Hrádek nad Nisou „/... / von Grund bis auf di mitte eine von werkh oder Quadrstuckhen aufgefuerte Maur /... /“,⁶⁸⁶ v listině pro Polešovice: „/... / po spodu do polou zeď se čtyřmi stínky /... /“; pro Dobrovici: „/... / od spodku až do polovice štítu zeď z kvadrátů s stínkami /... /“; Rokycany: „/... / od spodku až do polovice štítu zeď bílá z kvadrátů /... /“; Hostouň: „/... / při spodní polovici téhož štítu zeď bílá z kamene [kva]drátů o pěti stínkách /... /“. Zatímco dosud citované popisy uváděly hradbu zvýšenou do poloviny výšky štítu, v listině pro Liberec se nachází popis hradby od spodu do výšky: „/... / vom grundt [bis] inn die hohe dessel[ben] erscheynet aine rott oder Rubin farben Mawer mit Zinnen /... /“.

K výše řečenému považujeme za důležité upozornit na popisy znaků Vrchlabí, Divišova, Biskupic a Jirkova. Zatímco v listině pro Vrchlabí se štít popisuje jako dělený cimbuřovým řezem: „štít na dwie stíny rozdělený“, v ostatních třech případech se znaky popisují také jako dělené; nikoli cimbuřovým řezem, ale celková kompozice se skládá z horního pole s figurou a dolního pole v podobě hradby s bránou. V listině pro Divišov se znak popisuje jako „štít napříč rozdělený, v dolní straně jest zeď s stíny žluté barvy a v spodku té zdi brána z obů stran otevřená, s vrchní polovice téhož štítu /... /“; v listině pro Biskupice: „/... / štítu v půli rozdělenýho, s vrchní polovice barvy červené /... / spodní pak polovice bílé neb stříbrné barvy na způsob zdi, v níž brána veliká otevřená, v každé straně okno mající /... /“; v listině pro Jirkov: „/... / einen schild, darinnen unten in dem halb[en] theil eine stadtmawer mit zweyen aufgethanen halben rondierten thoren /... / der obere theil aber des schildes blau /... /“. I přes výslovně hlášené dělení v případech Divišova a Biskupic a naznačené v listině pro Jirkov znaky chápeme jako nedělené, nýbrž obsahující obecnou figuru zvýšenou hradbu.⁶⁸⁷

Poněkud neobvyklý popis hradby zvolil autor textu listiny pro Sedlec, kde se hlásí „brána červená otevřená se zdí a s stíny /... /“. Ve znaku Lhenic se nachází jablono a hradba, přičemž se v listině uvádí: „/... / okolo toho štěpu ze[d] s stíny se vidí /... /“. Hradba však nemá podobu oválu či jinak perspektivně pojaté stavby, ale její podoba odpovídá běžné rovně vyobrazené figuře.

Nacházela-li se hradba mezi dvěma věžemi, mohla být taková skutečnost hlášena v popisu různě.⁶⁸⁸ Například v listině pro Havlíčkův Brod se uvádí: „/... / červené věže se zdí, nad kteréžto zdi tři krance a ve zdi jedna brána s vysutým čtyř hranatým mřížem jest /... /“; v listině pro Kašperské Hory: „/... / vprostřed pak těch věží

685 Obdobně v listině pro Vilémov.

686 Totožně v listině pro Chrástavu z roku 1581, podobně v listině pro Rumburk.

687 Viz také termíny **Dělený** a **Zvýšený**.

688 Viz heslo **Brána**.

zeď stínkami zdobená /.../“; popis znaku Lovosic navozuje dojem, že se hradba nachází mezi dvěma věžemi: „/.../ brána otevřená, jako by ve zdi stínkama po vrchu ozdobenými štukwerkem štverhraným udělaná a připravená byla, se dvěma věžemi po stranách brány té /.../“, avšak na miniatuře věže vynikají z hradby.⁶⁸⁹

Za zvláštní zmínku stojí ojedinělý popis i následné vizuální zpodobnění hradby v listině pro Olbramkostel, kde se nachází *„zeď cihelné barvy se třemi stíny a vprostřed tej zdi střílnice /.../“*. Nejen, že hradba postrádá vstupní otvor, ale zejména byla popsána a vyobrazena v odstínu růžové barvy, pročež připomíná skutečně stojící z cihel postavenou hradbu.

Hrozen vinný – v předbělohorských popisech se figura popisovala nejčastěji jako hrozen vína, například v listině pro Hroznovou Lhotu se vyskytují *„dva hrozny vína zelené /.../“*, ale i jako vinný hrozen, například v listině pro Dolní Kounice *„hrozen vinný modrý /.../“*. Do znaku Líšně byl dán vinařský lis s vinnými hrozny, přičemž v případě hroznů bylo příslušné adjektivum vypuštěno, neboť z kontextu jejich původ vyplývá: *„pres vinný dřevěný z podloženými hrozny zelenými /.../“*.

Hvězda – v současné době je badateli chápána hvězda o šesti hrotech jako základní, přičemž je třeba uvádět odlišný počet hrotů. V předbělohorských popisech byl počet hrotů hlášen pouze dvakrát, a to v popisech znaků Jívové – hvězda *„s šesti špicemi /.../“* a Závodí – hvězda *„o šesti špicích /.../“*.

Jabloň – můžeme vidět pouze ve znaku Lhenic, kde se popisuje jako *„štěp jabloň[ový] s ovocem /.../“*.

Kladiva hornická – přestože hovoříme o poměrně často užívané figuře, v žádném znaku nehrají roli hlavní figury, která by byla sama či v doprovodu jiné figury ve štítě. Ve všech znacích se vyskytují v polích členěných štítů či štútcích. Nejčastěji se zobrazovala jako hornický mlátek zkřížený s želízkem, přičemž se neuvádělo, která figura je vpravo a která vlevo.

Vůbec poprvé se v našem období nachází v listině pro Vrchlabí, kde se popisují jako *„dvě kladiva havířská na kříž přeložená /.../“* a jejich vyobrazení odpovídá základní poloze, jak ji chápe heraldika, tedy kosmé želízko je přeloženo šikmým mlátkem.⁶⁹⁰ Druhým případem české listiny je privilegium pro Kašperské Ho-

689 Obdobně v listině pro Kralupy u Chomutova.

690 Srov. s VOPASEK, Stanislav: *Historie hornického znaku*. Archivní časopis 50, 2001, s. 52–53, jenž uvádí jako správné vyobrazení v poloze želízko šikmo přeložené mlátkem kosmo. Autor článku nebere v potaz, že heraldické figury mohou být v různých polohách, a o každé jiné se tedy vyslovuje jako o nesprávné. Souhlasíme však s jeho tvrzením, že grafická znázornění tvarů mlátku a želízka bývají nepřesná.

ry.⁶⁹¹ Znamení však vychází ze staré pečeti Rejštejna, která byla pro obě lokality společná, a proto se nenachází ve zkřížené podobě, nýbrž se ve znaku nachází „ruka mužská v červeném rukávě vzhůru vyzdvižená držící kladivo železné v hrsti, a z pravé strany též ruky drobet vejše též i zleva něco níže kladivo tolikéž železné /.../“.

Nejjednodušší a současně nejméně vypovídající popis obsahuje listina pro Rudolfovo, kde se popisují pouze jako „schlegel vnnd Eisen“. Postupem času začala být popisována podrobněji. Poprvé ve znaku Hory Svatého Šebestiána: „/.../ erscheinen über einander geschränkt Schlägel und Eisen wie dieselben zu den Bergwerken gebraucht werden /.../“. V některých listinách byl popis doplněn o termín zkřížený, například v listině pro Adamov se uvádí „/.../ darüber kreuzweis über einander geschrenkt stehend Schlegel und Eisen /.../“. Pořadí slov přitom nebylo vždy stejné, například v listině pro Loučnou pod Klínovcem se uvádí „/.../ Schlegel vnnd Eyßen Creutzweiß vberainander geschrenckt /.../“. Odlišné termíny nacházíme v listině pro Horní Slavkov: „/.../ Creutzweiss vberainannder geschrennckt ain hammer vnnd ain setzeysen mit gelben stilen /.../“.

Kromě popisování figury jako mlátku a želízka se v listinách pro Jáchymov a Přísečnici hlásí hornická kladiva: „/.../ zwen perckhamer mit Gelben Hefften oder Stilen, die eysen ubersich kerund /.../“.

Výše se nachází popis znaku Kašperských Hor, kde želízko drží rámě. Mezi německými listinami existují dva případy, kdy jsou kladiva držena. Ve znaku Krásna drží zkřížená hornická kladiva dvě ramena: „/.../ Zwen kreutzweiß vber einander geschrenkt Mannes arm mit angethannen weisser farben ermeln in den henden vber sich auch kreutzweiss vberainander geschrennkt halltennd ain hammer vnd Setzeißen mit gelben stilen /.../“. Druhým případem jsou hornická kladiva držena lvem ve znaku Výsluní: „/.../ Lowens /.../ In dessen vordern rechten ain Schlegel vnnd in andernn linkhen ain Eyßen nach artt vnnd gebrauch der Perckhleutten vber sich halt oder fuhrendt /.../“.

Klas pšeničný – viz **Snop pšeničný**.

Kolo sv. Kateřiny – objevuje se pouze jako atribut této světičky ve znaku Hory Svaté Kateřiny, a to nejen ve štítě, ale je současně klenotem na přilbě. Kolo ve štítě se popisuje jako „ein halbes Rad mit Scheermeßern /.../“, v klenotu pak „das halbe Rad, so wie in den Schild /.../“.

Kopáč – viz **Muž**.

691 Agenda horních měst byla svěřena do kompetence německé expedice české kanceláře, a proto jsou listiny až na uvedené dvě výjimky psány německy.

Kostel – se nachází ve znacích Sadské a Slavonína, přičemž oba popisy jsou deminutivní a současně se v nich neobjevují podrobnosti o jeho vzhledu. Ve znaku Sadské se uvádí „*kostelíček a věže z kvadrátu postavená*“, ve znaku Slavonína „*kostelík s věží*“.

Krojidlo – součást pluhu, která se zejména ve vesnických pečetích a znacích objevuje často s radlicí. V našem souboru došlo k udělení této figury ve čtyřech případech. Ve znaku Pačlavic se popisují „*na kříž dvě krajedla plužná*“, v listinách pro Čehovice a Pivín se popisují jako „*čertadla a nebo krojidla*“, v listině pro Maršovice (č. 132) se uvádí „*čertadlo, aneb krojidlo od pluhu*“.

Kříž – autoři popisů znaků Závodí a Rumburku hlásili pouhý kříž, zatímco v případě Kladrub došlo vzhledem k okolnostem k jinému pojmenování: „*/.../ znamení umučení Božího nebolížto Crucifixu na těž zdi postavenému /.../*“.

Lev – ze zvířat došlo nejčastěji k užití lva, neboť jej nalezneme ve dvaadvaceti znacích. U některých se podařilo zjistit jejich původ, přičemž na tomto místě odkážeme na příslušná místa v části o popisech znaků a jejich vztahu k erbům vrchnosti. Míra podrobnosti popisu byla značně různorodá. Pouhé hlášení lva bez dalšího popisu se vyskytuje například v listině pro Horní Blatnou: „*ain Weissner Leo*“. Nepoměrně podrobnější popis obsahuje například listina pro Hostouň: „*/.../ lev celý k pravé straně obrácený na zadních nohách stojící s rozzavenými ústy a jazykem vyplazitým, ocas vzhůru vyzdvižený maje /.../*“. Rovněž jako stojící se popisuje lev ve znaku Liberce, kde stojí na cimbuří hradby: „*/.../ auf der Mauer Zwischen baidenn Thurmen auf Zwayen Zinnen e[in] Gelber oder Goltfarber aufrecht furwarts den linckhen Fus hinnder sich vnnd den Rechten Fus sich setzend stehender Lew mit aufgeworffenem schwanz, offenem maul, rotter [ausg]eschlagener Zunngen vnnd auf seinem Haubt [aine guldene khunigliche Chron, mit seinen fordern] Pranckhen zum raub [gesch]icket /.../*“. Kromě polohy, kdy lev stojí, se v listinách pro Lochovice a Biskupice uvádí lvi ve skoku. Kompozice obou znaků je v této části podobná a popis je takřka totožný: „*/.../ na kterýchžto obojích štryších dva lvové bílé neb stříbrné proti sobě vzhůru v skoku postavení /.../*“.⁶⁹² Velmi podrobný popis lvů obsahuje listina pro Nové Veselí: „*/.../ a k tomu též mříži dva lvi červené barvy s rozzavenými ústy a vyplazenými jazyky, jeden po pravé a druhý po levé straně, předními nohama drží a na zadních nohách vzhůru stojí, ocasy své mezi ty zadní nohy svěšené dolův mají /.../*“.

V listině pro Kralovice stojí na ležícím lvu sv. Dorota, nicméně poloha lva nebyla v popisu uvedena: „*/.../ stojící na lvu bílém /.../*“.

692 Citace pochází z listiny pro Lochovice.

Vyrůstající lev byl v listině pro Bělkovice popsán jako: „/.../ *v prostředku půl lva v červeném poli* /.../“, v listině pro Lovosice: „/.../ *mříže* /.../ *za níž lva přes polovic i po zadní kýty vzhůru vyzdviženého, nohy přední rozložené, ústa otevřená, jazyk vyplazený a vocas vzhůru vyzdvižený majícího, vše to žluté nebo zlaté barvy, vyniká* /.../“, v listině pro Výsluní: „/.../ *ain halb oder vorderthail aines Roth oder Rubinfarben Lowens, seine bayde Pranckhen ausgebraittet, aufrechts erscheint, In dessen vordern rechten ain Schlegel vnnd in andernn linkhen ain Eyßen nach artt vnnd gebrauch der Perckhleutten vbersich halt oder fuhrendt* /.../“.

V listině pro Dobrovici se nachází štítek upomínající na rod Valdštejnů, který se v listině popisuje. Lvi jsou popsáni jako „čtyři lvice“.

Český lev nebyl v žádné listině označen tímto termínem, ale v českých i německých listinách byl hlášen jako lev s dvojitým ocasem. V českém jazyce byla vyhotovena pouze jediná listina, kde je možné o českém lvu uvažovat, jedná se o privilegium pro Kralovice, kde se popisuje: „/.../ *po levé straně též lev bílý vzhůru stojící z dvojnásobným ocasem* /.../“.⁶⁹³ V ostatních případech se jedná o německé listiny. Například v privilegiu pro Oloví se uvádí: „/.../ *ober thail Roth oder Rubinfarb, darinn aines weissen oder Silber farben ganntzen Lowens gestalt, fur sich gegen der Rechten handt zum Raub mit ainer Cron auf dem Kopff vnnd Zu ruckh aufgeworffenem doppelten Schwantz* /.../“.

Lis vinařský – tato obecně neobvyklá a ojedinělá figura byla užita pouze ve znaku Líšně, kde se popisuje jako „*pres vinný dřevěný*“.

List leknínový – viz heslo **Srdce**.

List vinný – tři vinné listy se nachází ve znaku Dolních Kounic: „/.../ *u spodku pak téhož štítu jeden list zelený z křoví vinného rozložený a u vrchu v každém rohu téhož štítu týmž způsobem se vidí* /.../“.

Medvěd – obdobně jako v případě lva lze nalézt různě sdílné popisy, nicméně ve všech listinách⁶⁹⁴ se figura uvádí jako nedvěd. Zajímavým shledáváme zejména popis medvěda jako stojícího, ale současně ve skoku v listině pro Chudenice, kde se uvádí: „/.../ *na koutním stínku zadními nohami postavený a ku pravé straně obrácený nedvěd své přirozené barvy vzhůru stojící, /.../ ústa rozzavená a jazyk vyplazený mající, v skoku* /.../“. Ve znaku Stárkova se nachází medvěd stojící na všech čtyřech nohách, nicméně v popisu je uvedenou pouze „*Nedvěd stojný*“.

693 Ve znaku Žlutic se nachází „*celý lev zlaté neboližto žluté barvy na zadních nohách vzhůru s rozzavenými ústy, vyplazeným jazykem a dvojitým ocasem* /.../“, přestože se má jednat o upomínku na pány z Plavna, kteří ve svém erbu užívali lva s jedním ocasem.

694 Sedlice, Šafov, Všeruby, Stárkov a Chudenice.

Motyka vinohradní – dvě zkřížené vinohradní motyky se uvádějí v popisu znaku Maršovic (č. 132), avšak nejedná se o dvě stejné motyky. Popisem se přímo udává jedna motyka velká a jedna malá, u níž se uvádí i nářeční podoba: „/.../ *dvě motyky vinohradní, jednou velikou motyku a druhú malú, slově Ramač, ku křížení přeložené* /.../“.

Muž – v této skupině uvádíme figury postav, které autoři jednotlivých znaků pojmenovali takto nebo i jiným způsobem vylučujícím tvorbu nových termínů. Ve znaku Vlastějovic se nachází „muž v bílém odění“, ve znaku Cehnic „muž v šerý sukni v kukle s voštípem“. Popis znaku Jiříkova uvádí „půl kopáče s motykou“ a v popisu znaku Kladrub „osoba knížecí“.

Muž divý – nachází se ve znacích Žehušic, Opatova a Chotusic, kde se vždy hlásí jako „divoký muž“, přičemž podrobněji se jeho typický vzhled popisuje pouze v listině pro Opatov: „/.../ *půl muže až po paždi divokého chlupatého s dlouhou černou bradou* /.../ *maje na hlavě věnec brečťanový* /.../“. Podobný popis obsahuje i německy vydaná listina pro Město Albrechtice: „/.../ *ein Prust bild eines Wilden Manns, auf dem Haupt ainen Krantz von Grien Alber Zweyen* /.../“.

Nůž vinařský – v našem období došlo k užití vinařského nože ve čtyřech případech, přičemž vždy byl vydavatelem olomoucký biskup František z Ditrichštejna, který do znaků Žďáru nad Sázavou, Vojnova Městce, Budišova nad Budišovkou a Příboru umístil vinařské nože v podobě, kterou známe z jeho rodového erbu. Ve znaku Žďáru nad Sázavou vidíme vinařské nože v hlavě štítu, popsány jako „*dva nože z přirozeného erbu našeho železné barvy s žlutými stěnkami* /.../“. Ve znaku Příboru se vyskytují v poli štítu „*přímo vzhůru postavený dva nože plavé a nebolížno stříbrné barvy s stěnkami hřebíčkové barvy (erbu rodu našeho)* /.../“. Ve znaku Budišova nad Budišovkou vidíme v hlavě štítu pouze jeden nůž vedle písmene „F“: „/.../ *ein Messer aisenfarb mit gelb oder goldtfarbenem stiel auß Vnnserm vnndt des Vhraltten geschlechts der Herrn vonn Dietrichstein erblichen Wappen* /.../“. V poli znaku Vojnova Městce se nachází rovněž jeden vinařský nůž přeložený přes zkřížené ostrve: „/.../ *nůž z přirozeného erbu našeho železné barvy, žluté neb zlaté barvy stěnkem napříč uprostřed těch ostreví přeložený a ostrím dolův obrácený* /.../“.

Orel – současná česká heraldická terminologie rozlišuje mezi pojmy orel a orlice podle počtu hlav, kdy orlice má jednu hlavu a orel dvě. V předbělohorském období se však téměř vždy užíval termín orel pro (jednohlavou) orlici i (dvouhlavého) orla. V německých popisech se rovněž užíval pouze termín Adler.

V české komunální heraldice se uplatnil zejména císařský orel, tedy černý orel ve zlatém štítě. V našem souboru znaků došlo k pravděpodobnému užití orla ve štítu ve znaku Šumperku. Štítek je polcený, „*pravá polovice žluté neb zlaté barvy, v níž půl vorla ptáka černého jest* /.../“. Viz také heslo **Orlice**.

Orlice – v předbělohorském období užívali autoři popisů znaků téměř výlučně termín *orel*, aniž by rozlišovali, zda se má jednat o orla či orlici v dnešním slova smyslu, kdy chápeme orlem dvouhlavé zvíře a orlicí jednohlavé. Podrobnosti v popisech uváděné se, stejně jako u ostatních figur, značně lišily. Například v listině pro Miroslav se uvádí pouze „*půl orla bílého*“. Naopak například v listině pro Kladno se orlice popisuje: „*/.../ v kteréžto pravé polovici půl orla ptáka bílé neb stříbrné barvy majíce nos zlatý s rozzavenými ústy a vyplazeným jazykem, štych žluté neb zlaté barvy na prsech svých a nohu též žluté neb zlaté barvy, k pravé straně téhož štítu obrácený se vidí* /.../“. V listině pro Strachotice se orlice popisuje jako „*vorel pták své přirozené barvy*“, avšak na miniatuře byla vyobrazena černá se zlatou zbrojí.

Pouze ve dvou případech se v listinách uvádí orlice. Poprvé v listině pro Sobotku: „*/.../ v čtvrti spodní po pravé straně a v druhé čtvrti vrchní po levé straně vorlice černé barvy* /.../“. Podruhé v listině pro Oleksovice: „*/.../ a druhá svrchní polovice modré nebo lazourové barvy a do ní z té bílé polovice půl vorla nebo vorlice černé – literu R též latinským způsobem bílé nebo stříbrné barvy vprostřed života majícího, s křídly rozkřídlenými a jazykem vyplazeným pod korunkou zlatou od levé strany k pravé obráceného, vyniká* /.../“. Jediný německý popis, v němž orlici nacházíme, je v listině pro Adamov. Nachází se v klenotu a je popsána jako jednoduchá, tedy s jednou hlavou: „*/.../ ein ganzer einfacher Adler mit ausgebreiteten Flügeln* /.../“.

Orobinec – viz heslo **Rákos**.

Osoba knížecí – viz heslo **Muž**.

Ostrev – v komunální heraldice se obecně nejčastěji setkáváme se dvěma zkříženými ostrvemi ve zlatém poli či štítu – jako připomínkou na rody příslušné k rozrodu Ronovců. Ve všech listinách byly popsány jako ostrve; jedinou výjimku tvoří listina pro Zákupy, kde se popisují jako „*dva černý pařezy, jedno přes druhé pošíkem křížem přeložené, při koncích, jakž po spodu tak při vrchu, tři větve přiřáté mající* /.../“.

Ozbrojenec – ozbrojencem rozumíme osobu oděnou ve zbroji a držící zbraň. Uvedené konkretizaci vyhovuje muž s oštěpem ze znaku Cehnic jen z poloviny (viz heslo **Muž**). Ve znaku Čkyně se nachází dva ozbrojenci, kteří byli popsáni

jako „muž zbrojný“ s kamenem v ruce. Autor popisu znaku Myslibořic uvedl „*půl muže až pod pás ve zbroji s opášeným mečem /.../*“. Znak Horních Kounic obsahuje figuru sv. Jiří. Přestože se zde výslovně nejmenuje, z kontextu popisu tato skutečnost vyplývá: „*/.../ muž oděnc drží meč v pravé ruce k ráně /.../*“. Jediný znak s ozbrojencem, jehož malbu známe, patří Rumburku. Privilegium bylo napsáno v němčině a autor popisu uvedl: „*/.../ ain geharnischer Mahn mit aine Sturmbhaub auf den Kopff in seiner Rechten aine Helleparten, die Lingke handt aber auf der Huff haltendt /.../*“.

Paroh jelení – v listinách pro Chrastavu z let 1568–1574 se popisuje shodně jako „*Hirschhorn*“, v listině pro Šumperk jako „*roh jelení s šesti parožky bílé neb stříbrné barvy*“.

Paroží jelení – se v našem souboru vyskytuje pouze ve znaku Hostouně, kde se popisuje jako „*rohy jelení černé barvy o čtrnácti paroží*“.

Písmeno – většinou se vztahuje k osobám, nejčastěji vydavateli či petitorovi, ale i patronu místního kostela. V popisech znaků Šumperku, Vysokého Veselí a Příboru se písmeno uvádí pouze jako „*litera*“. V popisu znaku Strachotic se popisuje jako „*litera latinská versální W*“, popis znaku Adamova obsahuje určení „*/.../ lateinischer Versal Buchstaben A /.../*“. V popisu znaku Oleksovic čteme u písmene „*W*“: „*/.../ litera v latinským způsobu W /.../*“, u písmene „*R*“ „*/.../ literu R též latinským způsobem /.../*“. Popis znaku Budišova nad Budišovkou uvádí skromně: „*/.../ ein lateinisch F /.../ ein lateinisch M /.../ ein lateinisch W /.../*“. Autor popisu znaku Kladrub uvedl „*/.../ přední literu jména našeho, totiž M /.../*“.

Prapor – ve znaku Jaroslavice se popisuje prapor, který vyniká z hradby mezi věžemi, avšak postrádáme jeho bližší popis: „*/.../ mezi těmi dvěma věžemi ze zdi vyniká praporec až doprostřed těch věží /.../*“. Dva prapory na kopí vynikají z věží ve znaku Chudenic: „*/.../ z té jedné i z druhé věže dřevce neb kopí zlaté barvy a s praporečkem letícím tří barev a štyrchův napříč po spodu bílé ve prostřed modré a při vrchu zlaté barvy vynikající /.../*“.

Rákosí – obsahují pouze znaky související s Jiřím Mehlem ze Střelic, jenž jej nechal dát do znaků Chrastavy, Hrádku nad Nisou, Rumburku a Jiřetína pod Jedlovou, které vydal v letech 1581 a 1587 Rudolf II. V listině pro Chrastavu se popisuje jako: „*/.../ ain Gruner Schilff, darauss entsprinngen zwo braune Mosskolben /.../*“; pro Hrádek nad Nisou: „*/.../ ein gruener schulff mit zweyen braunen Maßkholben /.../*“; Rumburk: „*/.../ ainem grünenen gemäß Zwischen Zwayen moßkolben*“.

/.../“; a Jiřetín pod Jedlovou: „/.../ *ein gruenes gemoss mit Zwayen mosskolben auf bayden seiten herfurgehennd* /.../“.

Rámě – vyskytuje se ve třech znacích, přičemž vždy drží nějaký předmět. Ve znaku Krásna vidíme dvě zkřížená ramena držící hornická kladiva: „/.../ *Zwen kreutzweiß uber einander geschrengt Mannes arm mit angethannen weisser farben ermeln in den henden uber sich auch kreutzweiss vbereinander geschrenngkt halldennd ain hammer vnd Setzeißen mit gelben stilen* /.../“; ve znaku Lokte ozbrojené rámě držící tasený meč: „/.../ *ain gewappneter Arm, in der faust ain schwerdt zum strach auf recht halldenndt* /.../“; a ve znaku Kašperských Hor vyniká rámě z hradby a drží hornický mlátek: „/.../ *v prostředku ruka mužská v červeném rukávě vzhůru vyzdvížená držící kladivo železné v hrsti* /.../“.

V popisu znaku Krásna se uváděly paže s hornickými kladivy v rukách a ve znaku Lokte paže s mečem v ruce sevřené v pěst. V případě Kašperských Hor ruka s kladivem v hrsti, pročez můžeme říci, že rukou byla míněna celá paže.

Sekera hornická – nachází ve znacích Horní Blatné a Budišova nad Budišovkou, v obou případech je zkřížená s jinou figurou. Ve znaku Horní Blatné s rýžovacími vidlemi, avšak tato skutečnost se v popisu neuvádí, pouze „*ein Seiffen gabel vnnd Kheulhauen* /.../“. Ve znaku Budišova nad Budišovkou s hornickým želízem: „/.../ *ein Kheilhaw vnndt Berghammer aisenfarb mit den stielen oder handhaben so gelb sein sollen kreutzweiß uber einannder geschrencket* /.../“.

Skála – viz heslo **Pata – Skála** v oddílu o heroldských figurách.

Snop pšeničný – k užití této figury došlo ve znacích Němčic nad Hanou a Čehovic, přičemž odlišnou terminologií zaznamenáváme pouze v prvním případě: „/.../ *pět klasů pšeničných své přirozené barvy povříslem svázaný vzhůru stojí* /.../“.

Srdce – tři červená srdce jsou hlášena v popisu znaku Jirkova, přesněji řečeno v břevně ve štítku: „/.../ *ein wisser schild mit drey uber eck rubin rothen hertzen im gelben felde* /.../“. Jedná se však o mylné uvedení názvu figury, neboť skutečně se jedná o tři leknínové listy.

Strom – jako suchý strom či kmen, u něž byl pěti šípy proťat sv. Šebestián, lze přeložit figuru ve znaku Hory Svatého Šebestiána: „/.../ *einen dürren Baum oder Stammen* /.../“.

Střela – je obsažena pouze ve znaku Vémyslic, kde se popisuje jako „*jedna střela červené barvy vzhůru stojící* /.../“. Autor popisu užil přímého číselného určení,

protože znak odkazuje k erbu petitorky Barbory Konické ze Švábenic, jenž obsahuje rozletitou střelu.

Svatý Jiří – jak již bylo zmíněno u figury drak, se sv. Jiřím se můžeme setkat ve dvou znacích. Poprvé ve znaku Horních Kounic, kde se však jako sv. Jiří přímo neuvádí: „/.../ muž oděnc drží meč v pravé ruce k ráně na bílým koni po též sani šlapaje /.../“. Podruhé – ve znaku Jiřetína pod Jedlovou – se již jako sv. Jiří jmenuje: „*der Ritter Sanct Georg* /.../“.

Světci – udělené předbělohorské znaky obsahují kromě sv. Jiří světce sv. Dorotu, sv. Kateřinu, Sv. Jana, sv. Mikuláše, sv. Šebestiána, sv. Štěpána a Pannu Marii. Ve všech listinách je popis světce, právě kromě sv. Jiří, uvozen slovem obraz či Bildniß, avšak neobsahují podrobnější popis.

Šoufek pivovarský – obsahují pouze dva znaky. V listině pro Olbramkostel je hlášen jako „*kořec nebolizto sypen* /.../“ a ve znaku Mikulovic obdobně „*dva sypeny nebolizto korci křížem přeložené* /.../“.

Štítek – jednou z nejpoužívanějších figur vůbec je v našem souboru předbělohorských znaků štítek nesoucí znamení. Nejčastěji odkazuje k erbu vydavatele listiny či petitora, nebo do něj bylo přejato staré znamení sloužící jako původní znak lokality před polepšením. Některé štítky odpovídají užívaným erbům v celistvosti, či jen svou částí.

Štítek byl nazýván jako štít, štít rodu či štítek. V několika případech byl pojmenován více slovy: v popisu znaku Šumperku jako „*štít malej*“, Zákup „*štít nebolizto erb*“, Hostouně „*štít jiný menší*“, Chudenic „*štítek malej*“, Mikulova „*Lobkhowitz Wappen*“ a Boru „*erb nebolizto štít*“. V německých listinách se popisoval jako Schild, Schilt či Schiltl. V případě Bíliny a Vilémova autor popisu nehlásil štítek, ale pouze figury v něm, a tak bylo třeba jeho výskyt a přesnou podobu odvodit z miniatury. Z kontextu jej bylo třeba odhalit ve znaku Havlíčkova Brodu a Vyššího Brodu (1608). Ve znaku Poběžovic se přítomnost štítku nehlásí vůbec.

Trojlist leknínový – nikoli celý trojlist, nýbrž pouze pravá půle se nachází ve znaku Pňovan: „/.../ *půl druhého listu leknového bílého, jako na vodách roste* /.../“.

Trubka lovecká – vyskytuje se pouze ve znaku Troubek, kde se popisuje jako „*trouba lovecká*“.

Trubka poštovní – s touto figurou se setkáváme pouze ve znacích měst patřících Jiřímu Mehlovi ze Střelic, jmenovitě Chrastavy, Hrádku nad Nisou, Rumburku

a Jiřetína pod Jedlovou. Ve všech případech se popisují jako „*Posthorn*“. Adjektivum poštovní však nelze vztáhnout na 16. století pohledem člověka 21. století, neboť tehdy poštovní služby, jak je známe dnes, ještě neexistovaly. Jedná se proto pravděpodobně o trubku, jíž zpočátku nosili poslové, kteří doručovali zprávy a při příchodu do místa doručení na ně troubili.

Věnec vavřínový – vidíme pouze ve znaku Sobotky, kde je ovinutý okolo štítku pánů z Lobkovic: „/.../ štítu téhož rodu z Lobkowicz, /.../ v věnci z listu bobkového zelené barvy /.../“.

Veslo pivovarské – ve znaku Olbramkostela zaznamenáváme jeho jediný výskyt v našem souboru předbělohorských znaků. Je zde zkřížené s pivovarským šouflem a popisuje se jako „*veslo, kterým slad míchají* /.../“.

Věž – nachází se v jedenapadesáti znacích, a tudíž se jedná o nejužívanější figuru v našem souboru. Pro badatele může být z terminologického hlediska matoucí užití téhož slova pro jednu věž i dvě věže, neboť v obou případech se uvádí „*věže*“. Například v listině pro Čkyni se popisuje „*věže bílá čtvrhranná*“, v listině pro Žihli pak „*věže bílé neb stříbrné barvy*“, do znaku Strážova nechal jeho autor umístit „*věži bílou*“. Vedle toho se například v listině pro Maršovice (č. 84) hlásí „*dvě bílé věže*“.

Způsob popisování věží se lišil, nicméně převažovalo popisování věží odspodu nahoru, mezi výjimky, kdy se věž popisuje od vrchu dolů, patří listiny pro Jiřetín pod Jedlovou a Ostrov.

V listině pro Smidary došlo ke kombinování popisu věží a hradby, a proto popis působí zmatečně: „/.../ brána se dvěma věžemi přikrytými, každá věže i nad bránou se dvěma okny z stínkami bílé neb stříbrné a s makovicemi i také mříží připaditou v bráně žluté neb zlaté barvy, též majíc ty dvě věže u spodku malé dveře, stojí /.../“.

Věž s cimbuřím bez střechy byla popsána jako bašta pouze v listině pro Chuděnice, viz termín Bašta. Jindy, jako například v listině pro Šumperk, se uvádí: „/.../ dvě věže bílé neb stříbrné barvy proti sobě z třemi stínkami z kvadrátů postavené /.../“.

V listinách pro Vysoké Veselí a Dolní Bousov byly věže popsány jako brány, viz termín Brána.

K přesnému vzhledu věže, který měl být zpodobněn na miniatuře, odkazují popisy v listinách pro Kralice: „/.../ věži červenou, kteráž slove Kralice /.../“, Havlíčkův Brod: „/.../ z starého erbu našeho dědičného červené věže se zdí /.../“ a Dolní Dunajovice: „/.../ auf Jeder seythen deß Paums ainen Ratn thurn Vnserm turianischn wappn /.../“ – jedná se o věže z erbu Františka z Thurnu. Nezvyklá věž se vyskytuje ve znaku Štítar: „/.../ zed' s věží bílou s vraty a mříží zavěšenú, kteráž věže tři malé vížky s krovem červeným a se třmi korouhvičkami jmá /.../“.

Věže mohly být umístěny ve štítě samostatně nebo v kombinaci s hradbou, kdy jsou součástí hradby, z hradby vynikající či po stranách hradby. Stylizátoři však své popisy v tomto ohledu často koncipovali volně, a proto znaky v některých případech nevypadají, jak by dle popisů měly. U hesla Brána byly uvedeny příklady, kdy byla bránou míněna hradba umístěná mezi dvěma věžemi. Takovou situaci lze předpokládat například dle popisu znaku Lovosic, kde se uvádí „brána /.../ se dvěma věžemi po stranách brány té, na věžích červenými krovky, každé vo dvou špicích /.../“. Dochovaná miniatura však dokládá, že hradba zaujímal celý dolní prostor štítu a věže z ní vynikají. Podobný popis sledujeme v listině pro Kralupy u Chomutova: „/.../ Stadtmaur mitt dreyen Zynnen, auf beyden seitten der Maur Zwen Thurn solicher farben /.../“. Totožná kompozice byla užita ve znaku Vilémova, nicméně popis je rozdílný: „/.../ zeď, /.../ za kteroužto zdi při jedné každé straně štítu dvě věže, /.../ vynikají /.../“. Další jiný způsob byl zvolen v listině pro Jaroslavice: „/.../ zeď s stíny, v kteréžto zdi z každé strany jedna věže též s stíny a krovky špičatými /.../“ a pro Pňovany: „/.../ brána bílá z stíny a vraty otevřenými a se dvěma věžemi bílými /.../“. Naopak jednoznačný popis a souhlasící vyobrazení sledujeme v listině pro Kašperské Hory: „/.../ z obou stran, totiž z pravé i z levé, věže jedna /.../“, popis hradby dokonce následuje až po popisu věží.

Nejčastěji byly věže popisovány, jak na hradbě stojí, jako například v listině pro Šafov: „/.../ zeď /.../ na kteréžto zdi dvě věže bílé též s stíny stojí /.../“. Neobvyklý popis polohy věží se nachází v listině pro Hostouň: „/.../ zeď, /.../ na dotčené zdi [dvě v]ěže bílé [kamenné] proti sobě jedna z jedné a druhá [z druhé strany] postavená /.../“.

Vidle rýžovací – k jejich užití došlo pouze ve znaku Horní Blatné, kde jsou zkříženy s hornickou sekerou. Autor popisu je hlásil jako „ein Seiffen gabel“. Viz také termín **Hrábě (rýžovací)**.

Zeď – přestože fortifikační stavby v námi zkoumaných znacích dominují, zeď se vyskytuje pouze ve znacích Šumperku, Jiřetína pod Jedlovou a Kladrub.⁶⁹⁵ V popisu znaku Šumperku bychom ji však pod termínem zeď nenalezli, neboť se popisuje jako „brána s mříží zapaditú stříbrnú /.../“. V listině pro Kladruby se již tato figura jako zeď nazývá: „/.../ zdi z kvadrátového kamene barvy šeré spolu s bránou otevřenou /.../“. V listině pro Jiřetín pod Jedlovou se zeď neuvádí při popisu hradu Tolštejna, ale až v souvislosti s uvedením umístění orobince: „/.../ Schloss Tolenstain in weisse Quadratsteine geriffen mit ainem offenem Thor vnnd Zwaiien Turnen /.../ Vber der Mauer des Schlosses Zwischen bemelten Zwayen Turnen in der mitte erscheint ein gruenes gemoss /.../“. Viz také heslo **Hrad**.

695 Pro dané zjištění mohlo být čerpáno pouze z listin dochovaných v originále, neboť termín zeď byl užíván i pro hradbu, viz termín **Hradba**.

Želízko hornické – samostatně se tato figura vyskytuje pouze dvakrát. Ve znaku Kašperských Hor vidíme dvojici volných želízek, která provází rámě držící hornický mlátek. Autor popisu v privilegiu druh hornických kladiv nerozlišoval, avšak dle dochované miniatury je lze bez potíží určit: „/.../ *ruka mužská* /.../ *a z pravé strany též ruky drobet vejše též i zleva něco níže kladivo tolikéž železné* /.../“.

Podruhé se s ním setkáme ve znaku Budišova nad Budišovkou, kde je zkrříženo s hornickou sekýrou, rovněž zde se popisuje pouze jako hornické kladivo: „*Berghammer aisenfarb*“. Viz termín **Kladiva hornická**.

Žentour – vidíme pouze ve znacích Jáchymova a Oloví, přičemž v obou případech stojí na skále a jeho úloha spočívá v dokreslení atmosféry hornického místa. V popisu znaku Jáchymova čteme „/.../ *endtzwischen denselben Fellsen erscheinend ain gelbe Gapl mit ainem gespitzten Tachl*“; v popisu znaku Oloví „/.../ *auf ainen felßichten Perg oder Fulsen ain rundes vnnd gegen der hohe aufwerts zu gespitztes Schindeltachin gestalt vnd form aines Pergkh Gappels* /.../“.

V obou popisech byl užít stejný termín, jehož forma se časem změnila na dnešní *der Göpel*, v překladu žentour. V odborné literatuře autoři hesel tuto figuru častěji jmenují rumpálem.⁶⁹⁶ Zatímco pro rumpál existují v němčině čtyři různé výrazy podle způsobu použití (*der Handwinde*, *der Hubwinde*, *der Brunnenwinde*, *der Seilwinde*), jejich společným jmenovatelem je naviják (*-winde*). Naproti tomu německý výraz *der Göpel* znamená žentour. Vlastní mechanismus žentouru a rumpálu funguje na stejném principu, nicméně žentourem v tomto kontextu chápeme celou stavbu. Jáchymovský žentour je dodnes dochovaná památka pocházející z 16. století.⁶⁹⁷

8.3.2.1 Způsob popisování staveb a jejich částí

Kvádrování – stavby jsou vlastní právě městským znakům, avšak musíme se ptát, do jaké míry se ve znacích vyobrazuje skutečnost. Kvádrování totiž platilo za nejnákladnější způsob výstavby, a proto se na tento fenomén zaměříme. V četných případech se na miniaturách nacházely kvádrované stavby,

696 Např. PELANT, J.: *Znaky*, na s. 92 stavbu popisuje takto: „/.../ *zlatá kuželová stavba rumpálu s malou přístavbou* /.../“. ČAREK, J.: *Městské znaky*, na s. 177 uvádí: „/.../ *zlatá okrouhlá stavba rumpálu s vysokou kuželovou špičatou střechou* /.../“. WIDIMSKÝ, V. R.: *Städtewappen*, na s. 53 figuru popsal jako „*eine goldene Kaue – Berghütte*“, tedy horní chata.

697 Viz např. SCHMIDT, Richard: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do polovice XIX. století. XL. Politický okres jáchymovský*. Praha 1913, s. 92; VYČICHLO, Jaroslav: *Jáchymov – koňský žentour*. Památky a příroda Karlovarska. Regionální internetová topografická encyklopedie Karlovarského kraje [online]. Dostupné z: <http://www.pamatkyapriodakarlovarska.cz/jachymov-konsky-zentour/> [cit. 27. 1. 2020].

ale v popisech se tato skutečnost často neuváděla. Kvádrování se v českých listinách popisovalo jako „*zeď z kvadrátů*“, jak se uvádí v listině pro Dobrovici; věž „*z kvadrátového kamene*“ v listině pro Vysoké Veselí. V listině pro Lovosice se nachází ojedinělý popis kvádrování, který připomíná spíše německé popisy: „*/.../ brána otevřená jakoby ve zdi /.../ štukverkem štverhraným udělaná a připravená /.../*“.

V německých popisech se kvádrování popisovalo podobně jako v českých listinách, například v listině pro Kralupy u Chomutova: „*/.../ ein groß stuck ayner weissen Stadtmaur /.../*“. Listiny pro Chrastavu z roku 1581 a Hrádek nad Nisou obsahují téměř totožný popis kvádrování: „*/.../ eine von werkh oder Quadratstuckhen aufgefuerte Maur /.../*“. Privilegia pro Rumburk a Jiřetín pod Jedlovou, které, stejně jako u předchozích dvou, panovník vydal pro lokality na dominiu Jiřího Mehla ze Střelic, obsahují také stejný popis: „*/.../ aine weiße Stadtmauer in Quadrat stainen außgetailt /.../*“.⁶⁹⁸ Poslední německý popis kvádrování nacházíme v listině pro Mikulov: „*/.../ ain Weisse Stadtportten als von geviertten steinen oder werckhstuckhen /.../*“.

V listinách se kvádrování bran, hradeb či kostelů výslovně hlásilo jen v patnácti případech. Kromě výše citovaných ještě v listinách pro Šumperk, Rokycany, Sadskou, Hostouň, Nehvizdy, Hartmanice a Kladruby, které byly vydány v českém jazyce.

Početnější skupinu tvoří listiny, v nichž se kvádrování nehlásí, a nedochovala se listina, pročež nelze bezpečně říci, zda stavby skutečně nekvádrované byly.⁶⁹⁹

Díky dochovaným miniaturám víme, že stavby, které se v popisu jako kvádrované nehlásily, byly skutečně jako nekvádrované i vyobrazeny v listinách pro Horšovský Týn, Žihli, Maršovice (č. 84), Liberec, Dolní Dunajovice, Polešovice a Budišov nad Budišovkou.

Poslední skupinu tvoří listiny pro Olbramkostel, Lhenice, Město Touškov, Bílinu, Loket, Havlíčkův Brod, Kašperské Hory, Lochovice, Říčany, Sobotku, Vilémov, Poběžovice a Dolní Bousov a Bor,⁷⁰⁰ v jejichž popisech se kvádrování rovněž nehlásí, ale díky originálním vyhotovením listin, nebo opisům, které obsahují malbu, můžeme říci, že stavby kvádrované byly.

698 Popis v listině pro Jiřetín pod Jedlovou končí slovem „*geriffen*“.

699 Vyšší Brod (1528), Radonice, Jaroslavice, Čkyně, Vlasatice, Myslibořice, Budišov, Žlutice, Šafov, Strážov, Divišov, Pňovany, Sedlec, Jiřikov, Štětí, Chabařovice (1549, 1571), Smidary, Dalešice, Slavonín, Biskupice, Podhradí nad Dyjí, Libáň, Zákupy, Jirkov, Chudenice, Ostrov a Vyšší Brod (1608).

700 V popisu znaku Boru se hlásí „*[po] každé straně brány věže kamenná*“, což by mohlo značit spíše tinkturu, která se jinak blíže neuvádí. Vycházíme zde z textu listiny pro Žlutice, v němž se věž popisuje jako „*bílá kamenná*“, ale na malbě znaku, která se dochovala ve žlutickém kancionálu, se kvádrování nenaznačuje. Nicméně na malbě znaku Boru vidíme kvádrování zřetelně.

Nakonec zmiňme popis znaku Hostouně, v němž se hradba popisuje jako „z kamene [kva]drátů“, zatímco věže pouze jako „kamenné“. Na miniatuře jsou pak tyto figury vyobrazeny přesně podle popisu, tedy hradba kvádřovaná je a věže nikoli.

Otevření či zavření brány – v souvislosti se stavbami sledujeme různé zvláštnosti s ohledem na hlášení otevřené či zavřené brány, nikoli vždy pomocí vrat.

Otevřená vrata se popisovala nejčastěji tímto souslovím,⁷⁰¹ například v listině pro Pňovany se uvádí: „/.../ brána bílá s stíny a vraty otevřenými /.../“. V popisu znaku Nehvizd, v němž se nehlasí vrata, ale pouze panty, tedy kování: „/.../ brána otevřená s panty a mřeží u vrchu /.../“. V popisu znaku Divišova se vrata výslovně nehlasí, avšak přesto je možné jejich existenci a polohu z popisu odvodit: „/.../ brána z obů stran otevřená /.../“.

Aniž by vrata byla přímo uvedena, či alespoň naznačena, se brána jako otevřená hlásí v popisech znaků Sedlce: „/.../ brána červená otevřená /.../“; Biskupic: „/.../ na způsob zdi, v níž brána veliká otevřená /.../“; Liberce v souvislosti s věžemi: „/.../ Yedem Turm mit offenen Pfortten /.../“; Lovosic: „/.../ štít modré nebo lazourové barvy, v němž brána otevřená /.../“ a Kladrub: „/.../ zdi z kvadrátového kamene barvy šeré spolu s bránou otevřenou /.../“. Z dochovaných miniatur lze výskyt vrat potvrdit pouze v případě Liberce.

Vrata byla zavěšena na pantech, které dnes v heraldických popisech uvádíme jako kování. Kromě výše zmíněných Nehvizd bylo kování vrat uvedeno pouze v listinách pro Dobrovici: „/.../ brána otevřená dveřejma otevřenýma panty bílými stažená /.../“; Hostouň: „/.../ brána otevřená, po každé straně vrat[a na po]li se otvírající, panty okovaná /.../“; Liberec: „/.../ ein offenes Thor mit Zwaien aufgethanen weissen und gelben bannenden an Ydem thail beschlagene Thorflugeln /.../“ a Jirkov: „/.../ rondierten thoren, die da blau und die bändter eyßenfarbe mit weissköpfeten nägeln durchschlagen /.../“.

Zavřená brána se ve znacích vyskytovala v mnohem méně početných případech. V popisu znaku Čkyně se vrata hlásí jako zavřená: „/.../ vrata železná zavřená /.../“; v popisu znaku Libáně čteme obdobně: „/.../ brána černejší vraty zavřená /.../“.

V řadě znaků se hlásí vrata, avšak bez potřebného adjektiva. Pouze ve třech případech lze z miniatury vysledovat zavřená vrata, a to ve znaku Olbramkoste-la: „/.../ dvě věže bílé okrouhlé stojí, majíc dveře žluté barvy a v každé věži pět voken /.../“; Lokte: „/.../ ain maur mit vier Zinen, in mittl ainer schwartzen Thür /.../“

⁷⁰¹ Jedná se o listiny pro Pňovany, Kralupy u Chomutova, Dobrovici, Liberec, Chrastavu z roku 1581, Hrádek nad Nisou, Zákupy, Hostouň, Rumburk, Jiřetín pod Jedlovou, Jirkov, Oloví a Dolní Bousov.

a Mikulova: „/.../ an der Porthen auf ainen gruenen dreyhublichten Perglein ain Shwartzes Thor /.../“.

Střechy – nakonec si všimněme různého způsobu popisu střech, zejména termínu *skřidlice*, jenž se nachází v pěti znacích. V listině pro Čkyni se popisuje jako „/.../ krov skřidlicí přikrytý /.../“; Olbramkostel: „/.../ krov špičatý skřidlicí přikrytý /.../“; Město Touškov: „/.../ krovem s křidelníci lazourové barvy přikrytá /.../“; Biskupice: „/.../ krov skřidličný modrý /.../“ a Nehvizdy: „/.../ krov skřidličný /.../“. Otázkou zůstává, zda mohl termín vyjadřovat i tinkturu. Štíty znaků Čkyně, Olbramkostela a Nehvizd jsou červené; štít znaku Města Touškova zlatočerveně polcený, přičemž věž se střechou se nachází v červeném poli; a štít Biskupic je dělený s horní červenou polovinou, v níž se věže nachází.

Privilegia pro Čkyni, Biskupice a Nehvizdy se nedochovala v originále a tinktura střechy je jako modrá určena pouze v popisu znaku Biskupic. Na malbě znaku Olbramkostela mají černou barvu. Listina pro Město Touškov obsahuje v popisu modrou barvu střech a zároveň se dochovala ve formě konfirmace Marie Terezie s malbou znaku. Lze proto říci, že termín *skřidlice* pouze vyjadřoval způsob přikrytí střech, nikoli zároveň její tinktury. Tento termín se ostatně dodnes v nářečí užívá ve smyslu střešní krytiny.

8.3.2.2 Způsoby popisování erbů vrchnosti

Panovník polepšoval znaky měst přidáváním erbů zemí, jimž vládl, zejména rakouského domu a Českého království. K užití babenberského břevna se uchýlil v šesti případech; dvakrát ve formě štítku a čtyřikrát v podobě pole štítu. Naznačené užití mělo i svůj vlastní způsob popisu. Zatímco štítky se přímo v listinách pro Jáchymov a Přísečnici jmenovaly jako „*des hauß Oesterreich Schiltl*“ a „*des Hauses Oesterreich Schild*“, po čem následoval popis, v listinách pro Horní Slavkov, Krásno, Horní Blatnou a Horu Svatého Šebestiána bylo pole popsáno bez odkazu na erb rakouského domu. Samotný popis se dále příliš nelišil, neboť štítky i pole byly popsány jako do tří dílů příčně dělené, horní a spodní díly červené a prostřední stříbrný.

Erb Českého království se v nijak nemodifikované podobě⁷⁰² vyskytuje ve znacích Kralovic, Oloví a Ostrova, avšak v žádném popise jsme nezaznamenali název figury „český lev“. Vždy se popisuje jako stříbrný s dvojitým ocasem a zlatou korunou. Za zvláštní zmínku stojí znak Ostrova, do něž byl přejat

⁷⁰² Modifikovanou podobou rozumíme například první a čtvrté pole znaku Jáchymova, první pole a štítek ve znacích Horního Slavkova, Krásna a Kralup u Chomutova či znak Loučné pod Klínovcem, kde drží valoun neurčené horniny. Viz také heslo **Lev**.

úplný erb Českého království v podobě štítu umístěného v bráně věže: „/... / des haubt oder mittel Thormbs ein anderes volkhombenes wappen Zustehen sein, des Jnhalts Ein gantz rotter schilt, darinnen ein aufrecht zur rechten seitten stehenden vnnd gleich samb zum streitt bereitter weisser oder Silberfarber Loew mit auß geschlagene rotter Zungen vnd aufgeworffenem doppeltem schwantz auch mit Könighlicher goldfarben Cron gekröntt, darüber ein Stechhelm geziert mit rotter vnd weisser oder Silbefarber helmdegcken, darauf ein Pundt gleichs falls von wisser vnd rotter farb vnd endlich vber demselben eingantz zu ruckh stehende schwarze Adlersflug, darinen 18 weisse oder Silberfarbe Klain Hertzlein. Jn drey vnd drey neben ainander uerzwerch stehendt /... /“.

Znaky hojně udělovali také olomoučtí biskupové, kteří ze svých erbů do udělovaných znaků přidávali znak olomouckého biskupství či jeho části. V popisech se vždy uvádí, že kužely jsou odvozeny od znaku biskupství. Vše je podrobněji popsáno v rámci výkladu o heslu **Kužel**, pročež odkážeme na příslušné místo této kapitoly.

Kromě toho užívali i figury ze svých rodových erbů, na kteroužto skutečnost neupozorňovali. V kontrastu s výše uvedeným upozorníme na listinu Marka Khuena pro Slavonín, kde se v popisu uvádí, že ve štítě mají být tři skály a nad nimi tři kužely z erbu biskupství. Zatímco skály z rodového erbu zůstaly bez osvětlení, pro kužely bylo uvedeno, odkud pochází. Výjimku tvoří znaky udělené Františkem z Ditrichštejna. V příslušných listinách se výslovně uvádí i původ figur z rodového erbu biskupa, například v listině pro Žďár nad Sázavou „*dva nože z přirozeného erbu našeho* /... /“.

Mnoho znaků obsahovalo také rodové erby petitorů, avšak pouze tři byly zastoupeny v míře, která dovoluje bližší srovnání stylu jejich popisu; jedná se o erby pánů z Lobkovic, z Kunštátu a z Valdštejna.

Erb pánů z Lobkovic byl celý udělen do znaků Sobotky a Mikulova, jeho horní polovina se nachází ve znaku Horšovského Týna, levá půle ve znaku Bíliny a do znaků Dolního Bousova a Radomyšle byla přejata pouze orlice.⁷⁰³ V listině pro Mikulov se uvádí pouze „/... / ober dem Thor des Geschlechts deren von Lobkowitz Wappen /... /“, a proto jej nelze k dalšímu výkladu využít.

Porovnáme-li popisy jednotlivých figur, můžeme si všimnout, že popis prvního a čtvrtého pole byl vždy stejný. V listině pro Horšovský Týn se uvádí: „/... / v vrchu štítu k pravé straně dva štrychy napříč nesli, vrchní červený a dolní bílý /... /“; v listině pro Bílinu: „/... / v vrchu mezi těmi dvěma věžemi dva štrychy napříč nesli, vrchní červený a dolní bílý /... /“ a v listině pro Sobotku: „/... / v třetí čtvrti spodní

⁷⁰³ Připomínáme, že Radomyšl neudělil znak panovník, ale Matouš Děpolt z Lobkovic jakožto hlava řádu maltézských rytířů, jemuž městečko patřilo.

po levé straně téhož štítu také i v čtvrté čtvrti svrchní po pra[vé s]traně při vrchu štrych červené neb rubínové barvy /.../“. Nejdříve bylo pole popisováno jako o dvou pružích, což by bez dalšího znamenalo červeno-stříbrné dělení. Dochovaly se však i malby znaků Horšovského Týna a Bíliny, přičemž v obou popisech se zmiňuje, že polepšení se vztahuje k rodu pánů z Lobkovic. V roce 1580 již autor popisu znaku Sobotky uvedl červený pruh při vrchu pole, přičemž tinktura pole je uvedena na samém začátku popisu.

Zajímavý rozdíl ve způsobu popisování můžeme sledovat i v případech druhého a třetího pole, respektive figury v něm, v listině pro Horšovský Týn: „/.../ k levé pak straně v bílém poli černý vorel rozkřídlený stojí /.../“; Bílinu: „/.../ k levé pak straně v bílém poli černý vorel rozkřídlený, aby stál /.../“; Sobotku: „/.../ v čtvrti spodní po pravé straně a v druhé čtvrti vrchní po levé straně vorlice černé barvy /.../“ a Radomyšl: „/.../ znamení orla celého, na prsech půl okrouhlosti, na hlavě korunu královskou /.../“. Znak Dolního Bousova se odlišuje v tom smyslu, že se orlice nenachází v poloze, jež by odpovídala erbu Lobkoviců, ale uvádí se „vorel černý v letu vznáší maje přes prsy a křídla svá roztažená pružinu žlutú neb zlatú, na každém konci tři pukličky“.

Viz také termíny **Orel** a **Orlice**.

Způsob popisování erbu pánů z Kunštátu často kolísá, přičemž některé způsoby se spoléhají na všeobecnou znalost jeho vizuální podoby a neuvádějí všechny informace. V dobovém kontextu se však nejedná o neobvyklou situaci, neboť minimálně v oblasti lokality obdarované znakem by erb vrchnosti měl být v obecné povědomosti. Znaky Dambořic a Troskotovic odpovídají štítu kunštátského erbu a do znaku Jaroslavice byl přidán v podobě štítku. V listině pro Dambořice se popisuje jako „štít bílý a v něm u vrchu napříč tři štrychy černé /.../“; v listině pro Troskotovice „štít bílý a v něm v vrchu napříč tři štrychy černé do půl štíta /.../“; v listině pro Jaroslavice: „štít bílý se třemi štrychy černými napříč /.../“. Do výkladu jsme zahrnuli i erb Jana Drnovského z Drnovic, který vystupuje v roli petitora v listině pro Doubravici nad Svitavou. Jeho erb odpovídá erbu pánů z Kunštátu s odlišnými tinkturami. V listině pro Doubravici nad Svitavou se popisuje „štít žlutěj neb zlaté barvy, v němž jsou u vrchu tři štrychy červené napříč /.../“. Přestože se i dnes často popisují tři černé pruhy či je erb jmenován jako erb tří pruhů, domníváme se, že takový popis mohl být relevantní v době, v níž byly vydány listiny, případně jej tak lze nazvat pro obecnou znalost pojmu. Z dnešního odborného pohledu jej však musíme popsat jako černo-stříbrné dělení štít se dvěma stříbrnými břevny nahoře.⁷⁰⁴

704 Uvedený popis poprvé uvedl již KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch: *Znaky rodů českých vydané při Časopisu Společnosti přátel starožitností českých v Praze roč. II. (1894) až X. (1902), Řada I. (List 1–82), (S popisy a ukazatelem).* Praha 1902, XI. Pánové z Kunštátu, list 11.

V pěti listinách vystupují v roli petitorů pánové z Valdštejna,⁷⁰⁵ avšak pouze třikrát došlo k převzetí erbu či jeho částí. Pouze v listině pro Dobrovici se tento rod připomíná: „/.../ štít rodu z Valdštejna, totiž čtyři lvice, dvě v modrém neb lazourovém poli žluté neb zlaté a dvě v žlutém neb zlatém poli modré neb lazourové barvy /.../“. V listině pro Starou Říši bylo využito druhého (a zároveň třetího) pole v kombinaci s osobním odznakem petitora: „/.../ v štítu žlutém neb zlatém lva modrého od levý k pravé straně vzhůru stojícího s rozzavenými ústami a jazykem vyplazeným, držícího v předních nohách znamení pětihranatý, jenž obyčejně moří noha sluje /.../“ a ve znaku Lovosic se nachází zlatý lev v modrém štítě, avšak poněkud zastíněný hradbou s věžemi: „/.../ štít modré nebo lazourové barvy, v němž brána /.../ v bráně pak po spodu mříže /.../ za níž lva přes polovic i po zadní kýty vzhůru vyzdvíženého, nohy přední rozložené, ústa otevřená, jazyk vyplazený a vocas vzhůru vyzdvížený majícího, vše to žluté nebo zlaté barvy, vyniká /.../“.

8.4 Polohy figur

Figury se ve štítech nacházejí v určitých polohách, které je činí unikátními pro daný znak. V předbělohorské době panovaly odlišné zvyklosti než dnes, a proto pokládáme za důležité uvést i názvy poloh, které neodpovídají dnešním zvyklostem, jež většina heraldiků respektuje. Nevyplývá-li poloha figury z popisu, můžeme se u více než třetiny znaků obrátit k dochovaným miniaturám v listinách. V ostatních případech bylo možné využít pečetních obrazů, pokud existují.

Stejně jako u tinktur a figur budou polohy uváděny pod jejich dnešními názvy s příslušnými citacemi z privilegií.

-hrotý – v základní poloze u hvězdy konvenčně počítáme šest hrotů. Často se však vyskytují hvězdy s různým počtem hrotů, který je třeba uvést. V našem souboru byl počet hrotů hvězd uveden pouze ve čtyřech listinách, přičemž byly vždy hlášeny jako špice; ve znaku Držovic: „/.../ navrchu jedna hvězda a z dolu též jedna hvězda žluté neb zlaté barvy, každá o osmi špicích /.../“. Základní šestihrotou hvězdu zaznamenáváme ve znaku Jílové, přičemž je tato skutečnost uvedena v popisu: „/.../ hvězda s šesti špicemi /.../“; obdobně v privilegiu pro Závodí: „/.../ hvězda o šesti špicích /.../“ a Nehvizd: „/.../ hvězda žlutá neb zlatá o šesti špicech /.../“.

⁷⁰⁵ Opatov, Dobrovice, Stará Říše, Lovosice a Chotusice.

Kosmo – na tomto místě se zmíníme zejména o problematice rozlišování kosmého a šikmého směru. V téměř všech popisech námi sledovaných znaků se pro oba totiž uvádí téměř výhradně směr šikmý, nejčastěji hlášený termínem *pošíkem*. Skutečný směr zjistíme až sekundárně z malby znaku. Například ve znaku Doubravice nad Svitavou vidíme kosmé břevno, avšak hlášené je jako „štrych *pošíkem*“. Ve znaku Kralovic se vyskytují *štrychy* uzpůsobené do tvaru krokve, avšak v popisu se hlásí „*pole rozdělené spěti štrychy zlaté neb žluté a druhé štrychy modré neb lazourové barvy proti sobě pošíkem se potýkající* /.../“. Obdobně ve znaku Lochovic se krokev popisuje jako „*dva štrychy červené neb rubínové, od pravé i levé strany pošíkem vzhůru obrácená v hromadu se špicemi stejkačícími způsobem krovu* /.../“. Ve znaku Bělčic se vyskytují dva zkřížené klíče. Dnes bychom vystačili s tímto jednoduchým popisem, avšak v textu privilegia se uvádí: „*dva klíče na kříž pošíkem přeložené* /.../“. Také ve znaku Zákup vidíme dvě zkřížené ostrve popsání jako „*dva černý pařezy, jedno přes druhé pošíkem křížem přeložené* /.../“. Pouze ve znaku Lovosic můžeme sledovat hlášení směru kosmého. Nikoli však pro heroldskou figuru, ale pro mříž brány, která je na dochované miniatuře skutečně mřížovaná pruhy střídavě kosmými a šikmými: „/.../ *v bráně pak po spodu mříže pokosným způsobem* /.../“.

Třetí pole znaku Adamova je stříbrno-červeně sedmkrát kosmo dělené: „/.../ *der linken Seiten absenkende Felder oder Straffen schremsweis*⁷⁰⁶ *unter schieden, deren erste, dritte, fünfte und Siebente weiß oder Silber, die andere, Vierte, Sechste und achte aber roth oder rubinfarb* /.../“.

Znak Budišova nad Budišovkou obsahuje kosmo dělenou horní třetinu zvýšeně děleného štítu, jejíž popis je velmi podrobný: „/.../ *in zway Feldt durch aine beseits vonn der lincken handt des vnderisten Winckelh hinauff zur rechten seitten in die Obriste eckh auffgezogen linien gethailt* /.../“.

Letící – pouze ve znaku Dolního Bousova se nachází letící pták – orlice, jež se popisuje jako: „/.../ *krov* /.../ *nad nímž se nad samým vorel černý v l[etu] vznáší* /.../“.

Nad sebou – tímto termínem bychom dnes popsali krokve ve znaku Opavy, v listině se uvádí: „*tři krokvice červené neb rubínové barvy rozdílne jedna po druhé* /.../“. Ve znaku Příboru vidíme opět tři krokve nad sebou, které se popisují jako „*tři krokvy žluté neboližto zlaté barvy vždy pochodně jedna druhou převyšující* /.../“.

Dnešnímu termínu se nejvíce blíží popis, který vidíme v souvislosti s liliemi na vratech brány ve znaku Rumburku: „/.../ *Lieliën vber ainannder stehend* /.../“.

⁷⁰⁶ Stejný termín obsahuje také popis šikmého dělení prvního a čtvrtého pole znaku Jáchymova.

Napříč – v současné době se při popisování znaků obecně snažíme tomuto termínu vyhýbat, avšak v minulosti se jednalo o poměrně frekventovaný výraz určující vodorovný směr figury. V popisu znaku Dambořic vyjadřuje vodorovný směr štrychů, které bychom dnes popsali jednoslovně jako břevno: „/.../ u vrchu napříč tři štrychy /.../“. Přestože se v listině pro Loučnou pod Klínovcem užívá pro břevno přímo i dnes užívaného německého termínu *Balken*, následuje upřesnění jeho vodorovného směru: „/.../ ain Rotter Palckhen oder Straffen vber zwerch gehendt /.../“. Rovněž břevna, která se nacházejí na křídlech labutě ve znaku Rumburku, se popisují jako příčná: „/.../ Schwan /.../ mit aufgethanen fluegeln vnnd in yedem vber Zwerch ain Plauen strich /.../“. Obdobně se popisují břevna na křídlech a hrudi labutě ve znaku Jiřetína pod Jedlovou: „/.../ Schwann, /.../ mit seinen außgebreitten Flugeln vnnd vber die Brust Zwerchweiß so wohl vber beyde Flugel sein blawe oder Lasurfarbe strich /.../“. V popisu znaku Chudenic se uvádí: „/.../ dřevce neb kopí zlaté barvy a s praporečkem letícím tři barev a štrychův napříč /.../“. Ve znaku Vojnova Městce se nachází položený vinařský nůž: „/.../ nůž /.../ napříč /.../“. Viz také termín **Položený**.

Obrácený – za předpokladu, že všechny heraldické figury směřují svými hlavními částmi k pravému okraji štítu, popíšeme je jako obrácené, směřují-li svými hlavními částmi ke straně levé. Autoři předběllohorských popisů však tento termín chápali odlišně a užívali jej spíše jako stylistickou pomůcku než popis polohy figury, a proto jej v žádném popise nenacházíme užít v dnešním slova smyslu. Takto například popis bažanta ve znaku Horních Dunajovic zní: „/.../ bažant k pravé straně obrácený stojí /.../“. Obdobně se popisují lovecké trubky ve znaku Troubek: „/.../ trouba lovecká červené barvy /.../ také trubka červené barvy s šňůrou neb řemenem jakž jedna tak druhá křížem převlečeným ufasovaná a vzhůru jakž jedna tak druhá oběma rohy obrácená /.../“, či podkova ve znaku Libáně: „/.../ podkova špicemi dolův obrácená /.../“.

Obráceného lva obsahuje třetí pole znaku Horního Slavkova, kde se nachází víceslovný popis: „/.../ ain schwarzer Leo gegen dem hynndern obern Eckh sich kerend zum klymmen geschickt /.../“. Ve znaku Dolního Bousova se nachází obrácená letící orlice, avšak termín obrácený či jinak pojatý popis této polohy uveden není.

Figury, jež byly skutečně obrácené a v popisech jsou takto hlášené, se nachází ve znacích Horního Slavkova, kde se nachází víceslovný popis: „/.../ ain schwarzer Leo gegen dem hynndern obern Eckh sich kerend zum klymmen geschickt /.../“; Závodí, kde se uvádí „/.../ půl měsíce špicemi vzhůru obrácený /.../“; Chudenic: „/.../ měsíc své barvy špicemi k levé straně od pravé obrácený /.../“; ve znaku Vojnova Městce se nachází vinařský nůž, který je obrácený celkem dvakrát. Poprvé tím způsobem, že směřuje střenkou k pravé straně štítu a čepelí k levé; podruhé

tak, že směřuje ostřím k dolnímu okraji štítu. V popisu však vidíme hlášenu pouze druhou skutečnost: „/.../ nůž /.../ ostřím dolův obrácený /.../“.⁷⁰⁷ A „osoba knížecí“, která „k levé straně obrácená“ klečí ve znaku Kladrub.

Naopak v listinách pro Hustopeče, Opavu a Dolní Bousov není obrácení figur hlášeno.

Podložený – vinné hrozny ve znaku Líšně jsou vinným lisem podložené nikoli jako opak termínu *přeložený*, autor popisu tím chtěl pouze přiblížit jejich umístění ve znaku. Tedy vyjádřit, že se nacházejí v dolní části lisu: „/.../ *pres vinný dřevěný s podloženými hrozny zelenými* /.../“. Viz také termín **Přeložený**.

Polovina – označuje zpravidla horní polovinu figury, která nepřiléhá, respektive nevyniká z jiné figury, například z hradby či dělicího řezu. Polovina jelena se nachází ve znaku Jedovnic, jež se popisuje jako „*půl jelena*“; ve znaku Troubek je polovina zubří hlavy: „/.../ *vrch hlavy zubrové černé barvy se dvěma rohy a se dvěma ušima* /.../“.

Znak Čehovic obsahuje dolní polovinu zubří hlavy: „/.../ *kus tlamy nebo huby černé zubrové nad chrčipími odlaté a skrze chrčipí houžví protažené* /.../“.

Viz také termíny **Půl**, **Vynikající** a **Vyrůstající**.

Položený – figura se v této poloze zobrazí v horizontálním směru svou hlavní či horní částí k pravé straně štítu. V této poloze se nachází vinařský nůž ve znaku Vojnova Městce: „/.../ *nůž /.../ napříč* /.../“. Na miniatuře znaku Hustopečí vidíme, že vinný hrozen je vyobrazen jako položený a obrácený, přesto autor popisu ani jednu skutečnost nehlásil: „/.../ *v kterémžto prostředním štrychu hrozen vína červeného a v svrchním* /.../“.

V popisu nejstaršího znaku Chrastavy, který se nachází v listině Jiřího Mehla ze Střelice z roku 1568, se popisuje jelení paroh napříč, tedy položený: „/.../ *ein weyß Hirschhorn uber Zwerch in einem schilt* /.../“. Stejně tak v privilegiích Maxmiliána II. pro Chrastavu z let 1570 a 1574. Viz také termín **Napříč**.

Propletený – ve znaku Doloplas vidíme dva srpy, které se v privilegiu popisují jako zkřížené, avšak dnes bychom je popsali pomocí termínu *propletený*, nadto jsou mezi nimi propletené i vztyčené hrábě: „/.../ *dva srpy, jeden přes druhé křížem položený, a mezi ně v prostředku jedny hrábě* /.../“. Ve třetím poli znaku Krásna se nachází dvě zkřížená ramena držící hornická kladiva a mezi nimi propletené vztyčené hrábě: „/.../ *kreutzweiss ubereinander geschrenngkt halltennd ain hammer*“.

⁷⁰⁷ Součástí písemné supliky byl i nákras znaku, na němž byl nůž vyobrazen ostřím k hornímu okraji štítu.

und Setzeißen mit gelben stilen, Entzwischen denselben mit seinem stil gerad herab geend ein gelber rechen /.../“.

Před – tento termín nacházíme pouze v popisu znaku Chrastavy z roku 1581 (č. 114), v němž se před a za labutí nachází poštovní trubky: *„/.../ zu oberst inn dem Schildt vor ein Plaues vnnd hinnder dem Schwan ain Rottes Posthorn /.../“*. Viz také způsob popisování členěných štítů na konci výkladu o heroldských figurách.

Přeložený – na rozdíl od termínů obrácený či podložený, které měly v dobovém kontextu jiný význam, se jedná o termín, který byl užíván v dnešním slova smyslu, a proto zmiňme pouze odlišnosti či zajímavé okolnosti, které se v popisech vyskytují. Znak Bělčic tvoří štít se zkříženými klíči a vztyčeným mečem. V popisu se však termín přeložený vztahuje pouze k vzájemné poloze klíčů, zatímco u meče chybí: *„/.../ dva klíče na kříž pošikem přeložené, mezi kterýmižto dvěma klíči meč nahý u spodku jest /.../“*. V pečetním poli pečeti Želechovic se nachází otka přeložená přes radlici, což bylo popsáno jako *„radlice plužná a votka přes ní pošikem dolů /.../“*. Ve znaku Závodí se popisuje hvězda přeložená křížem: *„/.../ hvězda o šesti špicích a přes ní kříž rovně od vrchu přetaženej /.../“*. V popisu pečetního pole pečeti Újezdu u Uničova čteme: *„/.../ zespod paprsek brány, na vrchu kosa přes ten paprsek dolů protaženú a votku /.../“*. Vinařský nůž ve znaku Vojnova Městce je přeložený přes ostrve, což se přímo zmiňuje v popisu: *„/.../ nůž /.../ napříč uprostřed těch ostrvů přeložený /.../“*. Viz také termíny **Podložený** a **Zkřížený**.

Půl – v našem souboru znaků se vyskytuje půl leknínového trojlistu ve znaku Pňovan: *„/.../ půl druhého listu leknového bílého, jako na vodách roste /.../“*. Znak Kladna tvoří polcený štít, který by však měl mít obě půle modré s půl orlicí vpravo a rysem vlevo: *„/.../ v kteréžto pravé polovici půl orla ptáka /.../“*.

Rozkřídlený – téměř ve všech popisech předbělohorských znaků vidíme tento dodnes užívaný termín. Krahujec ve znaku Dolních Kounic však byl popsán odlišně jako *„krahujec pták své přirozené barvy s rozletitými křídly /.../“*.

Sedící – ježek ve znaku Rychnova nad Malší byl popsán pomocí tohoto termínu, přestože neodpovídá skutečnosti. Autor popisu jej užil pravděpodobně z důvodu potřeb stylistiky: *„/.../ při kořenu té sosny ježek sedí /.../“*.

Snížený – v dnešní době bychom tímto termínem popsali hrot ve znaku Dolní Dobré Vody, dobový popis však zní: „/.../ *od spodku až do polovice štítu klín červený* /.../“.

Střídavých barev⁷⁰⁸ – ve znacích Horního Slavkova a Krásna se nachází v prvním děleném poli lev střídavých barev: „/.../ *ain leo nach desselben vierteils farben abgewechselt nemblich im weissen rot vnnd Roten taill weis* /.../“.⁷⁰⁹ Popis lva ve znaku Krásna je obdobný. Ve znaku Kralup u Chomutova vidíme stříbrno-modře dělený štítek se lvem střídavých barev: „/.../ *Jnn das ober vorder Eck[erlein] sich kerundt mit den farben nach dem Schildt abgeteilt* /.../“. Znak Hostouně obsahuje štítek se lvem střídavých barev ve druhém poli: „/.../ *polovice téhož lva svrchní v poli bílém žluté a spodní v žlutém poli bílé barvy* /.../“.

Svěšený – vinné hrozny ve znaku Hroznové Lhoty jsou v privilegiu popsány, kterak „*od vrchu štítu dolův visí* /.../“.

Šikmo – tohoto termínu autoři předbělohorských popisů užívali i pro kosmý směr, viz heslo Kosmo. Skutečně šikmé figury obsahují znaky Jáchymova, Štětí, Smidar, Svitávky a Želechovic, přičemž pouze u prvně uvedené lokality nebylo užito tohoto termínu pro popis šikmo děleného prvního a čtvrtého pole: „/.../ *Jedtwederrer vom vordern vnndern gegen dem Hynndern obern eght Schrembsweiss*“⁷¹⁰ *in zwen taill gleich getailt* /.../“.

Ve skoku – kozel ve znaku Vlachova Březí je popsán jako „*vzhůru spětý kozel šerý vyskakující*“. Popis lva ve znaku Žlutic uvádí: „/.../ *celý lev zlaté neboližto žluté barvy na zadních nohách vzhůru* /.../ *stojí* /.../“.

V některých německy psaných privilegiích se tato poloha uvádí jako „ke šplhu“. V listině pro Jáchymov čteme: „/.../ *zum klimmen geschickt erscheint ain weisser Leon* /.../“. Obdobný popis lva v prvním poli obsahují i listiny pro Horní Slavkov a Krásno. Ve třetím poli

708 Užívání tohoto termínu není v české heraldické terminologii jednotné. Někteří autoři popisů znaků užívají přesnější, nikoli však tradiční sousloví střídavých tinktur, protože se může jednat nejen o heraldické barvy, ale i o kovy či kožešiny. Častý výskyt zaznamenáváme i pro sousloví opačných tinktur/barev, přestože se jedná o odlišnou situaci.

709 Zajímavé srovnání nabízí například popis v privilegiu Ferdinanda I. pro Jakoba, Blasia a Pankraze Khueny z 24. května 1559, kde se v prvním a čtvrtém stříbrno-červeně děleném poli nachází lev střídavých barev: „/.../ *zum klimmen geschickt steend ain lew mit ausgeschlagener zungen und zrugaufgeworfnem schwannitz nach der ietzt gemelten veldungen farben abgetailt, im roten weiß vnnd weissen rot* /.../“, viz PFEIFER, Gustav: *Wappen und Kleinod: Wappenbriefe in öffentlichen Archiven Südtirols*. Bozen 2001, s. 43–44, 76.

710 Stejný termín vidíme i v popisu kosmého vícenásobného dělení třetího pole znaku Adamova.

znaku Horního Slavkova se lev popisuje rovněž jako „*zum klymmen geschickt*“. Naopak v popisu znaku Liberce čteme: „*/.../ stehender Lew /.../ [mit seinen fordern] Pranckhen zum raub [gesch]icket /.../*“. Obdobně pak v listině pro Oloví: „*/.../ ganntzen Lowens gestalt, fur sich gegen der Rechten handt zum Raub /.../*“. Český lev ve znaku Ostrova se popisuje jako v poloze k boji: „*/.../ gleich samb zum streitt bereitter /.../*“.

Vykořeněný – ve znaku Rychnova nad Malší se nachází vykořeněná borovice, avšak kořeny jsou v popisu popsány nikoli při popisu borovice, ale až v souvislosti s figurami, které vynikají z kmene, a ježkem, který je jimi podložený: „*/.../ u [s]podku nad kořenem té sosny z pravé strany půl hvězdy žluté neboližto zlaté barvy a z druhé strany po levé půl červené růže vyniká a při kořenu té sosny ježek sedí /.../*“. V popisu znaku Přísečnice se uvádí: „*/.../ ein Tannenbaum mit seinen Wurzeln und grünen Aesten /.../*“.

Vykračující – při popisu jelena autor popisu znaku Libáně neužil tohoto termínu, ale uvedl: „*/.../ jelen zvíře na třech nohách stojící a čtvrtou totiž přední pravou povyzdviženou /.../*“.

Vynikající – termín, jehož se v heraldice užívá pro figuru, kterou vidíme pouze zčásti, nejčastěji z poloviny, přičemž se nejedná o horní polovinu. Typickým příkladem je vynikající orlice z poltického řezu v polcených štítech. Kromě toho vynikají z věže ve znaku Žihle plameny, kteroužto skutečnost autor popisu uvedl jako: „*/.../ z kterýchž oheň neboližto plamenové i z svrchu té věže vychází /.../*“. Z hradby vyniká rámě ve znaku Kašperských Hor: „*/.../ ruka mužská v červeném rukávě vzhůru vyzdvižená /.../*“.

Viz také termíny **Vyrůstající** a **Vyskakující**.

Vyrůstající – tento termín se užívá zpravidla pro popis figur umístěných na jiné figurě a viditelných pouze z poloviny nebo rostlin, které odněkud mohou pomyslně vyrůstat.

Vyjádření okolnosti, kdy se ve znaku nachází pouze horní polovina figury, nacházíme ve znacích Sedlce: „*/.../ v vrchu půl vorla černého rozkřídleného /.../*“; Jiříkova: „*/.../ půl kopáče s motykou nad branou vynikající /.../*“; Rokycan, kde se nachází štítek s vyrůstajícím biskupem na horním okraji: „*/.../ a nad štítem půl biskupa pod korunou biskupskou /.../*“; Města Albrechtic: „*/.../ aus ainem Hauffen durren Reuser ein Prust bild eines Wilden Manns /.../*“; Poběžovic: „*/.../ koruna zlatá, z níž půl berana bělomného vyzdviženého, rohy a kopyta pozlacená majícího, vyskakuje /.../*“; Strachotice: „*/.../ vorel pták své přirozené barvy rozkřídlenými křídly až do prsů vzhůru postavený /.../*“; Oleksovic: „*/.../ svrchní polovice modré nebo*

lazourové barvy a do ní z té bílé polovice půl vorla nebo vorlice /.../ vyniká /.../“
a Výsluní: *„/.../ an der Abthailung des Schildts ain halb oder vorderthail aines Roth
oder Rubinfarben Lowens /.../“*.

Vyrůstající figury ve smyslu stromu či jiné rostliny obsahují znaky Vrchlabí, kde se mezi prolukami cimbuřového řezu nachází dvě jedle, nicméně autor popisu neuvedl žádný termín pro tuto skutečnost: *„/.../ v vrchním bílém poli dvě jedle zelené /.../“*. Podobně dub ve znaku Jívové je popsán jako stojící na trojvrší: *„/.../ tři pahrbky zelené a na prostředním a nejvyšším dub vyrostlej zelený stojí /.../“*, či ve znaku Polešovic s dvěma vyrůstajícími palmami: *„/.../ dvě palmy vzhůru postavené a od sebe rozdělené vynikají /.../“*.

Vyskakující – ze dvou třetin je viditelný sv. Mikuláš ve znaku Mikulova na bráně: *„/.../ auf der Zinnen erscheinend biß gegen den Knien das Bildnus des heiligen Bischoffen Nicolai angethan /.../“*. Lev ve znaku Lovosic je viditelný rovněž ze dvou třetin: *„/.../ mříže pokosným způsobem, za níž lva přes polovic i po zadní kýty vzhůru vyzdviženého /.../ vyniká /.../“*.

Vztyčený – ve znaku Litenčic se v levém poli nachází vztyčený kropáč, který se v privilegiu popisuje jako *„vzhůru stojící“*. Obdobně pojal autor popisu znaku Žlutic hrábě: *„/.../ hrábě dřevěné černé prosté vzhůru postavené /.../“*. Střela ve znaku Vémyslic byla popsána rovněž jako *„vzhůru stojící“*. Ve znaku Vlachovic se nachází pouze losí paroh: *„/.../ roh losovej vzhůru stojí /.../“*. Rovněž pšeničný snop ve znaku Němčic nad Hanou se popisuje pomocí tohoto sousloví: *„/.../ pět klasů pšeničných své přirozené barvy povříslem svázaný vzhůru stojí /.../“*.

Zavěšený – uvedeného termínu autoři popisů užívali častěji v abstraktním smyslu slova, kdy figura obsahovala provaz či pás, na němž by mohla být hypoteticky zavěšená. Ve znaku Nového Veselí je brána pomyslně zavěšená na řetězu: *„/.../ mříže stříbrné neboližto bílé barvy, taková jako v branách městských bejvá, na řetězi dvojitým železném na červeno obarveným od vrchu zavěšená jest /.../“*. Ve stejném smyslu vidíme zavěšené lovecké trubky ve znaku Troubek: *„/.../ trouba lovecká červené barvy /.../ také trubka červené barvy s šňůrou neb řemenem jakž jedna tak druhá křížem převlečeným ufasovaná a vzhůru jakž jedna tak druhá oběma rohy obrácená /.../“*. Také na věžích ve znaku Sobotky se uvádějí dva zavěšené štítky: *„/.../ dvěma věžemi s štíty vyvěšenými /.../“*. Pomyslně zavěšené jsou poštovní trubky ve znaku Chrastavy z roku 1581, neboť se nachází volně ve štítě před a za labutí; autor popisu však tohoto termínu neužil: *„/.../ zu oberst inn dem Schildt vor ein Plaues vnnd hinnder dem Schwan ain Rottes Posthorn /.../“*.

Skutečně zavěšeným předpokládáme štítek v bráně ve znaku Vysokého Veselí, neboť v popisu se výslovně uvádí: *„/.../ erb /.../ aby v bráně té věží na*

žlutém a nebo zlatém řetězu visel /.../“. Ve znaku Rumburku jsou trubky zavěšené na věžích, avšak v popisu bylo užito odlišného termínu: *„/.../ Turnen, vnter derselben dechern erscheinent auf der Rechten seiten ain Rotes vnnd auf der Lingken ain Plaues Posthorn /.../*“. Obdobně jsou trubky zavěšené na věžích ve znaku Jiřetína pod Jedlovou, avšak v popisu se neuvádí dokonce žádný termín: *„/.../ vnter den schiezslöchern zur rechten ain rottes vnnd zur linckhen ein blawes Posthorn /.../*“.

Otázkou zůstává štítek zavěšený na jedli ve znaku Přísečnice, neboť se nedochovala miniatura: *„/.../ am Stamen des Baums hangend des Hauses Oesterreich Schild /.../*“.

Zkřížený – jako zkřížené popisujeme nejčastěji dvě stejné figury, které jsou v poloze písmene „X“. Předbělohorské popisy tuto polohu nejčastěji uvádějí jako křížem či na kříž přeložené, jako například *„na kříž dvě krajidla plužná“* ve znaku Pačlavic či *„dva sypeny neboližto korci křížem přeložené“* ve znaku Mikulovic, případně ve znaku Maršovic (č. 132): *„/.../ dvě motyky vinohradní /.../ ku křížení přeložené /.../*“. Některé popisy obsahovaly další upřesnění, například popis krojidel ve znaku Pivína: *„/.../ dvě čertadla nebo krojidla jedno přes druhé křížem přeložené /.../*“, případně v listině pro Chrástavu z roku 1581 se zkřížené motyky popisují jako: *„/.../ zwo Kratzen oder Hawen mit gelben stilen Creutzwaiss ubereinander geschrenckt /.../*“. Obdobně ostrve ve znaku Zákup: *„/.../ dva černý pařezy, jedno přes druhé pošikem křížem přeložené /.../*“.

Samostatný oddíl tvoří hornická kladiva skládající se ze dvou odlišných figur, která se ve většině případů zobrazují jako zkřížená. V jediném českém popisu, který se nachází ve znaku Vrchlabí, se hlásí *„dvě kladiva havířská na kříž přeložená /.../*“. V německých popisech se nejčastěji popisují jako křížem jedno přes druhé přeložené, například v listině pro Horní Slavkov se uvádí *„Creutzweiss ubereinannder geschrennckt ain hammer vnnd ain setzeyssen /.../*“.

K hornickým kladivům viz hesla **Kladiva hornická** a **Kosmo**.

Zvýšený – tohoto termínu bylo užito zpravidla pro hradbu, která zasahuje do plochy štítu více než je běžné, nejčastěji do poloviny výšky štítu, což bývalo v popisech takto uváděno, například v listině pro Sedlice: *„/.../ do půl štítu zeď bílá s stíny dvěma /.../*“. Brána ve znaku Mikulova se popisuje jako: *„/.../ vom grundt oder spitzen biß auf die mitte oder helfft erscheinend ain Weisse Stadtportten /.../*“. V listině pro Liberec čteme, že se hradba tyčí do výše: *„/.../ Schildt, in wellchen vom grundt [bis] inn die hohe dessel[ben] erscheynet aine roth oder Rubin farben Mawer mit Zinnen /.../*“.

Ojedinělost znaků Divišova, Biskupic a Jirkova spočívá zejména v jejich popisech, které uvádí dělené štíty, jejichž dolní polovina je tvořena hradbou. S ohle-

dem na znak Vrchlabí, který je skutečně dělený cimbuřovým řezem a o dolním poli se nehovoří jako o hradbě, ale jako o poli, nelze u zmíněných tří znaků užít stejný přístup. Viz také termíny **Dělení** a **Hradba**.

8.5 Přilba a klenot

Takzvaný úplný erb, tedy štít se znamením a přilbou s klenotem, se v české komunální heraldice vyskytuje s nízkou frekvencí. V předbělohorské době jej zaznamenáváme ve čtyřech udělených znacích. Jedná se o horní města Horu Svaté Kateřiny, Adamov a Výsluní a město Jirkov, jejichž privilegia byla vydána v německém jazyce. Horních měst, která získala znak německy psaným privilegiem, v předbělohorském období existovalo více, a proto nenacházíme žádnou souvislost, která by osvětlovala výskyt přilby.

Na štítě znaku Hory Svaté Kateřiny se nachází přilba, jejíž typ nebyl popisem v privilegiu přímo stanoven; klenotem je půl kola sv. Kateřiny: „/.../ über den Schild einen Helm und über diesen das halbe Rad, so wie in den Schild mit herunter hängenden grauen Zierathen /.../“.

Ve znaku Adamova je hlášena kolčí přilba a klenot tvoří červeno-stříbrně polcená orlice: „/.../ auf dem Schild ein Stech Helm zu beyderseits mit roth und weisser Helmdecken und darauf einer Königlichen Kron geziert, ob derselben erschienet ein ganzer einfacher Adler mit ausgebreitten Flügeln, seine Füße beederseits von sich streckend und in der Mitten durch und durch von Kopf an bis auf den Schwanz in zwo farben unterschieden als nemblichen der rechte Theil roth und rubin und die linkn Seithen weiß oder silberfarb /.../“.

Popis znaku Výsluní uvádí rovněž kolčí přilbu, v klenotu skálu se sluncem: „Auf dem Schildt ain Stechhelmb Zur Rechten mit Plaw vnd gelb vnnd linkhen seitten weiß vnd Rother Helmbdegkhen vnnd darob ainen von des Schildts Farben gereundenn Pausch oder Pundt geziert, Ob welchem wie im Schildt bemelt aus ainem weiß oder Silberfarben dreyspitzigten Felßen ainer gelb oder goldtfarben Sonnengestalt mit von sich gebend oder scheinenden Flammen vber sich stehend /.../“.

V listině pro Jirkov se popisuje kolčí přilba s medailonem a klenotem, jenž má podobu černého jetelového trojlistu umístěného na pomocném klenotu – dvou orlích křídlech: „/.../ auf dem schilde ein silber weißer stechhelm und daran ein gulden kleinod mit einem weißen und rubin rothen gewunden[en] pausch und einer rubinrothen und wissen, gelb und blawen dertheilten helmdecken, darauf ein silberweiser flügel und in demselben drey schwartzer kleeblätter erschein[en] /.../“.

Ještě řidčeji se v české komunální heraldice vyskytují znaky, které mají na štítě figuru či klenot bez přilby. V našem souboru znaků se jedná o znak Slavonína,

jehož popis nelze označit za zcela jednoznačný, a proto je třeba využít pečeti. Kříž na štítě se uvádí mimochodem v průběhu popisu pole štítu, nikoli až nakonec: „/.../ a na vrchu nad erbem kříž /.../“.

Druhým výskytem je znak města Plzně, na jehož štít bylo papežem Řehořem XIII. umístěn kříž se zeleným trojvrším s nápisem „IN HOC SIGNO VINCES“, dvěma olivovými větvemi, halapartnou, palcátem a dvěma přilbami (nikoli však heraldickými). V breve se však ke znaku uvádí pouze kříž: „/.../ *super vestris insignibus cruce prout inferius depicta est habere ac pingi et inculpi facere* /.../“.

8.6 Honosné kusy

Hodnostní koruny – jedním ze dvou druhů honosných kusů, který byl v předbělhorském období v souboru námi zkoumaných znaků použit, byla hodnostní koruna. Jmenovitě arciknížecí koruna na štítě znaku Hory Svatého Šebestiána, popsána jako: „/.../ *auf dem Schild ein rother Erzherzoghut der Unterstulp desselben mit Hermelin Hutter und darob mit einem goldenen Kreutz gezieret und erhöht* /.../“. Výskyt tohoto druhu hodnostní koruny v českém městském znaku zapříčinil Ferdinand II. Tyrolský, syn Ferdinanda I. a český místodržitel, který spolu se zástupci místní obce vystupuje v roli přímluvce za vydání listiny.

Štítonoši – užití štítonošů bylo častější než v případě hodnostních korun, nalezneme je zde celkem pětkrát, přičemž v jednom případě není jisté, zda se jedná o skutečného štítonoše.

Štít znaku Jáchymova drží světci sv. Jáchym a sv. Anna: „/.../ *Hintter dem Quartierten Schilt mit iren anngesichte gegeneinander steendt vnnd denselben Schilt mit iren hennden haltendt Sannct Joachim vnnd Sannct Anna pildens Jnn irer klaidung* /.../“. Ve znaku Lokte vidíme v roli štítonoše lva držícího štít dole zadními tlapami a nahoře levou přední, zatímco v pravé drží klíč: „/.../ *hinder dem Schilt ain Aufrecht furwertz steennder weisser Leo, in seiner Rechten prannckhen ainen Schüssel mit ainem kreutz aufrecht vnnd mit der andern Linggen oben vnndden hindern zwaien prankhen vnnden den schilt, sambt beseitz vberschlagnem schwantz halltenndt mit aufgethanem maull vnd Rotter aufgeschlagner Zungen* /.../“. Štít znaku Loučné pod Klínovcem je nesen dvěma horníky, jejichž popis je velmi podrobný: „/.../ *Vnnd umb obgedachten Schildt außwerts mit ainem gruenen ausgeschnittenen Crantz getziert bayderseits auf ainen gruenen Feldt Zweene Perckh Knappen gegenainander vber stehendt erscheinen, welcher vorder ohne Barth vnnd der Ander in ainem braunen Knebel Barth vnnd genanten Schildt als der Aine Zur Rechten mit der linckhen vnnd linckken seiten mit der rechten handt halt oder fuhrendt vnd die andere bayde händde auf die hüttl setz oder stutzendt angethan in braunen Klaidern auf*

Jenische Manner vornen mit gelben Knopfflain am Wammes auch weissen Strümpffe vnnd schwartzen Schuuhnen umbgurtendt mit ainem schwartzen Perckhleder vnnd auf den Köpfen weisse spitzige Hauben habend von schwartzen Pörtlein gebramt /.../“. Čtyřikrát drží štít anděl, avšak ne vždy jej lze označit za pravého štítonoše. Například na miniatuře v listině pro Horšovský Týn je štít držen dvěma anděly, kteří se v popisu neuvádějí a město je jako štítonoše nikdy neužívalo. Miniatura v privilegii pro Hustopeče obsahuje štít nesený čelně vyobrazeným andělem za horní rohy, respektive je z něj vidět pouze poprsí. Obdobně v popisu znaku Plzně anděl není vůbec zmíněn, ale na pečetích býval vyobrazen pravidelně. Výslovně je anděl uveden pouze v popisu znaku Oloví: „/.../ *Hinder dem Schildt die gestalt aines Engels mit seinen Henden baide obere Egg des Schildts begreiffend angethan in ainem weissen Gewandt vnd vber die Brust oder baide Achßl schultern kreutzweis mit ainer gelben Stolan umbgurtet ober Halb des Kopfs ain gelbes Kreutzlein tragend /.../“.* Město jej užívalo i na pečetích.

Nakonec připomeneme dva anděly nesoucí štítek ve znaku Kladrub, které autor popisu rovněž uvádí. Jedná se však o figury: „/.../ *ktorejžto štít a korunu dva andělé s křídly jako klečící, a to po straně pravé v červeném neb rubínovém a po levé v rozinovém oděvu, obouma rukama je až po lokte ohrnuté neb obnažené majíce drží /.../“.*

V následující části se zaměříme na způsoby popisování staveb a některých jejich částí a na popisování erbů vrchností, které byly přejaty do udělovaných znaků. Nakonec bude představen souhrn udělených figur ve vztahu k erbům vrchností a přehled mluvících znamení.